

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ »

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
με θέμα
«Η ποινική ευθύνη στο έγκλημα πολέμου»

Αναστασία Καρανίσα

Επιβλέπων καθηγητής: κ. Πέτρος Λιάκουρας

Πειραιάς, Σεπτέμβριος 2024

Παράρτημα Β: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, «Δίκαιο και Οικονομία» με τίτλο
..... Η Παινικη ενδυνη στο Εξωτερια Πολεμων .....

έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή/ τριας.....

Όνοματεπώνυμο..... ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΑΡΑΛΙΣΑ .....

Ημερομηνία..... 12/9/2024 .....

Αφιέρωση

Αφιερώνεται στο σύζυγό μου Κωνσταντίνο, στον υιό μου Ευάγγελο και στη νεογέννητη θυγατέρα μου Εμμανουέλα.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα την παρούσα διπλωματική μου εργασία καθηγητή κ. Πέτρο Λιάκουρα, χωρίς την πολύτιμη συνδρομή του οποίου δεν θα είχε εξ' υπαρχής συλληφθεί η συγγραφική ιδέα, ούτε συνακόλουθα καθοδηγηθεί προσηκόντως η νομική σκέψη.

Επιπρόσθετα, ευχαριστώ ιδιαιτέρως την οικογένειά μου και ιδίως το σύζυγο μου, που υπέμεινε την συνεχή απουσία μου από την εστία μας, για την επίδειξη της αμέριστης συμπαράστασης και κατανόησης για την ολοκλήρωση της παρούσας.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εξετάζει την έννοια της ποινικής ευθύνης σε εγκλήματα πολέμου, με ιδιαίτερη έμφαση στην ατομική ποινική ευθύνη στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου και ιδίως του ελληνικού στρατιωτικού ποινικού δικαίου. Διερευνά την ιστορική εξέλιξη των νομικών κανόνων από τα Δικαστήρια της Νυρεμβέργης και του Τόκιο έως την ίδρυση του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ), δίνοντας έμφαση στη στροφή από την επιβολή του κράτους στη δίωξη φυσικών αυτουργών. Η μελέτη αναλύει κριτικά τις δικαστικές αποφάσεις ορόσημο και τον αντίκτυπό τους στην ανάπτυξη και εφαρμογή νομικών κανόνων, τονίζοντας σημαντικές προκλήσεις, όπως οι περιορισμοί δικαιοδοσίας, η αλληλεπίδραση μεταξύ της κρατικής κυριαρχίας και της διεθνούς δικαιοσύνης και οι πολυπλοκότητες που εισάγει ο σύγχρονος πόλεμος, συμπεριλαμβανομένου του ρόλου των μη κρατικών φορέων και του κυβερνοπολέμου. Ταυτόχρονα, αναλύει την έννοια της διαταγής – προσταγής - εντολής και της δεσμευτικότητας αυτών ή μη στο κοινό ποινικό δίκαιο και στο ελληνικό στρατιωτικό ποινικό δίκαιο και την μέσω αυτών θεμελίωση της ατομικής ποινικής ευθύνης.

Μέσω μιας ολοκληρωμένης βιβλιογραφικής ανασκόπησης και λεπτομερών περιπτωσιολογικών μελετών, αυτή η έρευνα διερευνά την αποτελεσματικότητα της διεθνούς συνεργασίας για την εφαρμογή της νομοθεσίας για τα εγκλήματα πολέμου και την απόδοση της ατομικής ποινικής ευθύνης. Η ανάλυση αποκαλύπτει, ότι ενώ έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος στη δημιουργία μηχανισμών δίωξης φυσικών αυτουργών, εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικά εμπόδια λόγω των διαφορετικών επιπέδων διεθνούς συνεργασίας και πολιτικής βούλησης. Η διπλωματική προτείνει συστάσεις για εναρμόνιση των κανόνων δικαίου αναφορικά με τη θεμελίωση της ατομικής ποινικής ευθύνης, την ενίσχυση των διεθνών πλαισίων ποινικού δικαίου, την ενίσχυση των μηχανισμών συνεργασίας και τη διασφάλιση συνεπέστερης και ασφαλέστερης εφαρμογής του δικαίου για να άγονται ενώπιον της δικαιοσύνης, όχι μόνο οι ηθικοί αυτουργοί, αλλά και οι φυσικοί.

Τα καταληκτικά συμπεράσματα της έρευνας αυτής συμβάλλουν στη βαθύτερη κατανόηση της δυναμικής της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης και προσφέρουν πρακτικές γνώσεις για τη δεσμευτικότητα ή μη της διαταγής καθώς και για μελλοντικές νομικές μεταρρυθμίσεις και χάραξη πολιτικής, με επικέντρωση στη θεμελίωση της ατομικής ποινικής ευθύνης. Αυτή η μελέτη υπογραμμίζει τη σημασία της εξελικτικής πορείας των νομικών πλαισίων για την τελέσφορη αντιμετώπιση των νέων συνθηκών που έχουν δημιουργηθεί από τις σύγχρονες παγκόσμιες συγκρούσεις.

Λέξεις κλειδιά: Έγκλημα πολέμου, ατομική ποινική ευθύνη, Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο, διαταγή, δικαιοδοσία, κρατική κυριαρχία, διεθνής συνεργασία, νομικοί κανόνες.

Κατάλογος Ακρωνυμίων

Αδημοσίευτη (αδημ)

Αναθεωρητικό Δικαστήριο (Αναθ Δικ)

Αξιωματικός Υπηρεσίας Διανυκτερεύσεως Μονάδος (ΑΥΔΜ)

Άρειος Πάγος (ΑΠ)

Διατάξεις Πολεμικού Ναυτικού (ΔΠΝ)

Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο (ΔΑΔ)

Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης (International Court of Justice ICJ)

Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ ή International Criminal Court ICC)

Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia ICTY)

Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα (International Criminal Tribunal for Rwanda ICTR),

Διοικητικό Εφετείο Αθηνών (ΔΕΑ)

Ποινικά Χρονικά (ΠοινΧρ)

Ποινική Δικαιοσύνη (ΠοινΔικ)

Ποινικός Κώδικας (ΠΚ)

Στρατιωτικός Κανονισμός 20 – 1 (ΣΚ 20-1)

Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας (ΣΠΚ)

Συμβούλιο της Επικρατείας (ΣτΕ)

Συνθήκες Αμοιβαίας Νομικής Συνδρομής (Mutual legal assistance treaty – MLAT)

Υπεράσπιση (Υπερ)

Πίνακας περιεχομένων

<u>Ευχαριστίες</u>	i
<u>Περίληψη</u>	ii
<u>Κατάλογος Ακρωνυμίων</u>	iii
<u>Κεφάλαιο 1° : Εισαγωγή</u>	1
<u>1.1 Ιστορικό και πλαίσιο</u>	1
<u>1.1.1 Ιστορικά θεμέλια</u>	1
<u>1.1.2 Ανάπτυξη Διεθνούς Ποινικού Δικαίου</u>	1
<u>1.1.3 Προκλήσεις στην επιβολή</u>	2
<u>1.1.4 Σύγχρονος πόλεμος και νομικές πολυπλοκότητες</u>	2
<u>1.1.5 Επιπτώσεις για τη διεθνή δικαιοσύνη</u>	3
<u>1.2 Ερευνητικό πρόβλημα</u>	3
<u>1.2.1 Πολυπλοκότητες στον καθορισμό και τη δίωξη της ατομικής ποινικής ευθύνης</u>	3
<u>1.2.2 Θέματα δικαιοδοσίας και κυριαρχίας</u>	4
<u>1.2.3 Ο αντίκτυπος του σύγχρονου πολέμου</u>	4
<u>1.2.4 Πολιτικές και διπλωματικές προκλήσεις</u>	5
<u>1.3 Στόχοι και σκοποί της έρευνας</u>	5
<u>1.4 Σημασία και εύρος της έρευνας</u>	6
<u>1.5 Συμπέρασμα</u>	6
<u>Βιβλιογραφία 1° Κεφαλαίου</u>	6
<u>Κεφάλαιο 2° : Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας</u>	8
<u>2.1 Εξέλιξη των νομικών κανόνων για τα εγκλήματα πολέμου και την ατομική ευθύνη</u>	8
<u>2.2 Καθορισμός του πεδίου εφαρμογής της ατομικής ποινικής ευθύνης σε εγκλήματα πολέμου</u>	10
<u>2.3 Θεωρητικές βάσεις της Ατομικής Ευθύνης στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο</u>	11
<u>2.4 Μηχανισμοί Δίωξης Ατομικών Εγκλημάτων Πολέμου</u>	12
<u>2.5 Νομικές Ερμηνείες Εγκλημάτων Πολέμου στο Ελληνικό Δικαστικό Σύστημα</u>	14
<u>2.6 Κρατική ευθύνη έναντι ατομικής λογοδοσίας στο διεθνές δίκαιο</u>	16
<u>2.7 Ο ρόλος της διεθνούς συνεργασίας στην επιβολή της νομοθεσίας για τα εγκλήματα πολέμου</u>	17
<u>2.8 Συμπέρασμα</u>	18
<u>Βιβλιογραφία 2° Κεφαλαίου</u>	19
<u>Κεφάλαιο 3° : Μεθοδολογία</u>	22
<u>3.1 Περιγραφή της Προσέγγισης Ανασκόπησης Βιβλιογραφίας</u>	22

<u>3.2 Προσέγγιση Ανάλυσης και Σύνθεσης της Βιβλιογραφίας</u>	23
<u>3.3 Αιτιολόγηση της Βιβλιογραφικής Μεθόδου</u>	24
<u>3.4 Συμπέρασμα</u>	25
<u>Βιβλιογραφία 3° Κεφαλαίου</u>	25
<u>Κεφάλαιο 4° : Ανάλυση</u>	26
<u>4.1 Ο ρόλος του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ)</u>	26
<u>4.2 Προκλήσεις και επεκτάσεις σε νομικά πλαίσια</u>	26
<u>4.3 Προκλήσεις δικαιοδοσίας και διεθνής επιβολή</u>	27
<u>4.3.1 Η Αρχή της Συμπληρωματικότητας και τα Θέματα Δικαιοδοσίας</u>	27
<u>4.3.2 Προκλήσεις Κρατικής Συνεργασίας και Πολιτικής Βούλησης</u>	27
<u>4.3.3 Δομικοί Περιορισμοί Διεθνών Δικαστηρίων</u>	28
<u>4.3.4 Ο ρόλος της καθολικής δικαιοδοσίας</u>	28
<u>4.4 Μελέτες περιπτώσεων για κρίσεις ορόσημων</u>	29
<u>4.4.1 Εισαγγελέας κατά Ντούσκο Τάντιτς (ICTY)</u>	29
<u>4.4.2 Εισαγγελέας κατά Jean-Paul Akayesu (ICTR)</u>	30
<u>4.4.3 Εισαγγελέας κατά Thomas Lubanga Dyilo (ICC)</u>	30
<u>4.4.4 Εισαγγελέας κατά Omar Hassan Ahmad Al Bashir (ICC)</u>	31
<u>4.5 Συγκριτική Ανάλυση Ελληνικών Ερμηνειών</u>	31
<u>4.5.1 Ελληνικό Νομικό Πλαίσιο και Διεθνές Δίκαιο</u>	32
<u>4.5.2 Ανάλυση της Ελληνικής Νομολογίας για τα Εγκλήματα Πολέμου</u>	32
<u>4.5.3 Ελληνική Προσέγγιση Ατομικής Ευθύνης</u>	32
<u>4.5.4 Συγκρίσεις με διεθνείς δικαιοδοσίες</u>	33
<u>4.5.5 Συνεισφορές στον Διεθνή Νομικό Λόγο</u>	33
<u>4.6 Μη κρατικοί φορείς και ατομική ευθύνη</u>	34
<u>4.7 Συμπέρασμα</u>	34
<u>Βιβλιογραφία 4° Κεφαλαίου</u>	34
<u>Κεφάλαιο 5° : Η λειτουργία της διαταγής που θεμελιώνει ατομική ποινική ευθύνη στο ελληνικό στρατιωτικό ποινικό δίκαιο</u>	36
<u>5.1 Η έννοια της οδηγίας στο στρατιωτικό ποινικό δίκαιο</u>	36
<u>5.2 Η έννοια της στρατιωτικής εντολής στο στρατιωτικό ποινικό δίκαιο</u>	36
<u>5.3 Η έννοια της διαταγής στο στρατιωτικό ποινικό δίκαιο</u>	39
<u>5.4 Η έννοια της προσταγής στο κοινό ελληνικό ποινικό δίκαιο</u>	39
<u>5.5 Σύγκριση έννοιας προσταγής κοινού Ποινικού δικαίου και διαταγής Στρατιωτικού Ποινικού Δικαίου - Ανυπακοή</u>	40

<u>5.6 Συμπέρασμα</u>	42
<u>Βιβλιογραφία 5° Κεφαλαίου</u>	44
<u>Κεφάλαιο 6° : Συζήτηση</u>	45
<u>6.1 Ερμηνεία ευρημάτων</u>	45
<u>6.2 Κριτική Αξιολόγηση και Συμβολή της Έρευνας</u>	47
<u>6.3 Μεθοδολογικοί περιορισμοί</u>	47
<u>6.4 Συστάσεις για την ενίσχυση των νομικών πλαισίων</u>	48
<u>6.5 Μελλοντικές κατευθύνσεις έρευνας</u>	48
<u>6.6 Συμπέρασμα</u>	49
<u>Βιβλιογραφία 6° Κεφαλαίου</u>	50
<u>Συνολική Βιβλιογραφία</u>	52

Κεφάλαιο 1^ο : Εισαγωγή

1.1 Ιστορικό και πλαίσιο

Η μελέτη των εγκλημάτων πολέμου και των μηχανισμών δίωξής τους εκκινεί ήδη από τον 20ό αιώνα, με έναυσμα τον απόηχο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αυτή η εποχή σηματοδότησε μια κομβική αλλαγή στις διεθνείς νομικές πρακτικές, αναδεικνύοντας την ανάγκη μετάβασης από την κρατοκεντρική προσέγγιση σε αναζήτηση και της ατομικής ποινικής ευθύνης. Αυτή η μετάβαση είχε ως παραγωγό αιτία την ηθική και κοινωνική επιταγή για την αντιμετώπιση των φρικαλεοτήτων, ιδίως στις ένοπλες συρράξεις, που είχαν κλονίσει τη συλλογική συνείδηση της ανθρωπότητας και δεν περιορίστηκε μόνο στη μεταβολή του γενικού νομικού πλαισίου.

1.1.1 Ιστορικά θεμέλια

Η έννοια της ποινικής ευθύνης στα εγκλήματα πολέμου θεμελιώθηκε πρωταρχικά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο από τα ιδρυθέντα δικαστήρια της Νυρεμβέργης και του Τόκιο, τα οποία ιδρύθηκαν. Αυτά τα δικαστήρια ήταν θεμελιώδη, θεσμοθετώντας δεδομένα και αρχές στο διεθνές δίκαιο ότι τα εμπλεκόμενα άτομα έπρεπε να λογοδοτούν προσωπικά για παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου, μια έννοια που ήταν, εκείνη την εποχή, επαναστατική (Cassese, 2002). Οι αποφάσεις των ειρημένων δικαστηρίων καθόρισαν τις αρχές ότι «η υπακοή σε εντολή» είναι ανεπαρκής ως αποτελεσματική υπεράσπιση για τελεσθέντα εγκλήματα πολέμου, θέτοντας έτσι μια αυτόνομη νομική βάση και για την κατάφαση της ατομικής ποινικής ευθύνης (Schabas, 2011).

1.1.2 Ανάπτυξη Διεθνούς Ποινικού Δικαίου

Μετά από αυτά τα πρώιμα δικαστήρια, η διεθνής κοινότητα έλαβε περαιτέρω μέτρα για να θεσμοθετήσει τη δίωξη των εγκλημάτων πολέμου μέσω της δημιουργίας μόνιμων οργάνων, όπως το ΔΠΔ. Η ίδρυση του ΔΠΔ που έλαβε χώρα με το Καταστατικό της Ρώμης στις 17 Ιουλίου του έτους 1998 αποτέλεσε ορόσημο για το διεθνές δίκαιο. Καθιέρωσε εμφατικά τη δέσμευση της παγκόσμιας κοινότητας να συμμορφώνεται προς τις θεσμοθετημένες αρχές του κράτους δικαίου και να διασφαλίζει ότι τα εγκλήματα πολέμου δεν θα

μένουν ατιμώρητα (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 199). Το καταστατικό αυτό εγκαθιδρύει ρητά τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου για μείζονα και ειδικά εγκλήματα, που προβληματίζουν τη διεθνή κοινότητα, συμπεριλαμβανομένων αυτών της γενοκτονίας, των εγκλημάτων πολέμου, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και του εγκλήματος της επίθεσης, ενισχύοντας έτσι την αρχή της ατομικής ποινικής ευθύνης.

1.1.3 Προκλήσεις στην επιβολή

Παρά τις προόδους αυτές, η εφαρμογή της νομοθεσίας για τα εγκλήματα πολέμου αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις. Οι περιορισμοί της δικαιοδοσίας, η αρχή της κρατικής κυριαρχίας και η διαφορετικότητα των ισχυόντων σε κάθε χώρα νομικών διατάξεων, συχνά εμποδίζουν την ικανότητα του ΔΠΔ να διώκει άτομα, που κατηγορούνται για εγκλήματα πολέμου, ειδικά όταν αυτά τα άτομα κατέχουν θέσεις εξουσίας ή προστατεύονται από τα κράτη τους. Για παράδειγμα, η περίπτωση του Σουδανού Προέδρου Omar al-Bashir, ως θα αναλυθεί και κατωτέρω, αναδεικνύει τις δυσκολίες στην εκτέλεση διεθνών ενταλμάτων σύλληψης κατά εν ενεργεία αρχηγών κρατών, αντανακλώντας την πολυπλοκότητα της εξισορρόπησης της διεθνούς δικαιοσύνης με την πολιτική πραγματικότητα (Mudukuti, 2020).

1.1.4 Σύγχρονος πόλεμος και νομικές πολυπλοκότητες

Η εξέλιξη του πολέμου στον 21ο αιώνα έχει εισαγάγει νέες προκλήσεις στη δίωξη των εγκλημάτων πολέμου. Η άνοδος των μη κρατικών παραγόντων έχουν διευρύνει στην πράξη την έννοια του τι συνιστά έγκλημα πολέμου, αναδεικνύοντας την ανάγκη ταχείας προσαρμογής του διεθνούς δικαίου με τη νέα πραγματικότητα. Αυτές οι αλλαγές θέτουν σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής των παραδοσιακών νομικών αρχών σε νέα πλαίσια σύγκρουσης, όπου οι φορείς και τα μέσα πολέμου εξελίσσονται συνεχώς (Werle & Jessberger, 2020; Guilfoyle, 2016).

1.1.5 Επιπτώσεις για τη διεθνή δικαιοσύνη

Η συνεχιζόμενη βελτίωση της νομοθεσίας για τα εγκλήματα πολέμου και η έμπρακτη εφαρμογή της δεν είναι μόνο ζήτημα τυπικού νομικού ενδιαφέροντος, αλλά και διεθνούς δεοντολογικού ενδιαφέροντος. Η αποτελεσματικότητα του διεθνούς δικαίου στην αντιμετώπιση των εγκλημάτων πολέμου επηρεάζει άμεσα την παγκόσμια δικαιοσύνη και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι συνέπειες από την εφαρμογή αυτών των διατάξεων επηρεάζουν τις διεθνείς σχέσεις και την παγκόσμια αντίληψη της απόδοσης πραγματικής δικαιοσύνης για τους δράστες και αποκαταστατικής δικαιοσύνης για τα θύματα, υπογραμμίζοντας την ανάγκη για συνεχή δέσμευση για την ενίσχυση των διεθνών νομικών πλαισίων.

1.2 Ερευνητικό πρόβλημα

Το ερευνητικό πρόβλημα στο επίκεντρο αυτής της διπλωματικής για την ποινική ευθύνη σε εγκλήματα πολέμου, με ιδιαίτερη έμφαση στην ατομική ποινική ευθύνη, είναι ο τρόπος θεμελίωσης της τελευταίας στα διαφορετικά νομικά συστήματα και η διερμηνεία της δεσμευτικότητας της έννοιας της διαταγής κατά το ΣΠΚ και συνακόλουθα της προσταγής κατά τον ΠΚ και στο κατά πόσο η συμμόρφωση ή μη σε αυτή οδηγεί στην υποκειμενική πλήρωση της ατομικής ποινικής ευθύνης. Ταυτόχρονα, θα επιχειρηθεί και η συνοπτική αποτύπωση και άλλων ζητημάτων και αλληλένδετων προκλήσεων, που εμποδίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή και ανάπτυξη του διεθνούς ποινικού δικαίου με στόχο την ορθή εφαρμογή της δικαιοσύνης σε διεθνή κλίμακα.

1.2.1 Πολυπλοκότητες στον καθορισμό και τη δίωξη της ατομικής ποινικής ευθύνης

Μία από τις κύριες προβληματικές αναφορικά με την ατομική ποινική ευθύνη έγκειται στην πολυπλοκότητα και διαφορετικότητα του ορισμού, που δίδεται σε αυτή ανά χώρα και στον τρόπο δίωξής της. Ενώ οι θεμελιώδεις αρχές που τέθηκαν από τα δικαστήρια της Νυρεμβέργης και του Τόκιο καθόρισαν ότι τα άτομα θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν προσωπικώς υπεύθυνα για εγκλήματα πολέμου, η εφαρμογή αυτών των αρχών με συνέπεια και αποτελεσματικότητα σε διαφορετικές δικαιοδοσίες και υποθέσεις έχει αποδειχθεί δύσκολη (Cassese, 2002; Schabas, 2011). Η διεθνής νομική κοινότητα συνεχίζει να προβληματίζεται με ποικίλες ερμηνείες για το τι συνιστά έγκλημα πολέμου και ποιος πρέπει να λογοδοτήσει. Αυτή η προσεγγιστική διαφορετικότητα, μπορεί να υπονομεύσει την αποτελεσματικότητα

των διεθνών συστημάτων δικαιοσύνης και να οδηγήσει σε αντιφάσεις στον τρόπο απονομής της τελευταίας ακόμα και σε πραγματολογικά ταυτόσημες υποθέσεις. Σε τούτο συνηγορεί και το γεγονός πως μέχρι και το Δεκέμβριο του 2022 συνολικά 139 κράτη έχουν προσυπογράψει το Καταστατικό του ΔΠΔ με συνακόλουθες 87 επικυρώσεις.

1.2.2 Θέματα δικαιοδοσίας και κυριαρχίας

Οι περιορισμοί εσωτερικής δικαιοδοσίας συνιστούν ένα άλλο σημαντικό εμπόδιο. Η αρχή της κυριαρχίας και το νομικό δόγμα της μη επέμβασης, θέτουν ουσιαστικά εμπόδια στην ικανότητα της διεθνούς κοινότητας να διώξει ποινικά άτομα, που διαπράττουν εγκλήματα πολέμου, ειδικά όταν τα άτομα αυτά προστατεύονται από την εσωτερική έννομη τάξη. Το ΔΠΔ, ως προσημειώθηκε, έχει θεσπιστεί για τη δίωξη ατόμων για τα σοβαρότερα αδικήματα, που επηρεάζουν τη διεθνή κοινότητα. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητά του συχνά περιορίζεται από ζητήματα κρατικής συνεργασίας και πολιτικής βούλησης, αφού μπορεί να διώξει μόνο εγκλήματα που διαπράττονται από υπηκόους των κρατών μερών ή εντός της επικράτειας των κρατών μερών, εκτός εάν του παραπεμφθεί κάποια οικεία υπόθεση από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998). Υποθέσεις όπως αυτή του Omar Al Bashir, ως θα αναλυθεί κατωτέρω, απεικονίζουν τις προκλήσεις που δημιουργούνται όταν τα κράτη αρνούνται να συμμορφωθούν με τα εντάλματα σύλληψης του ΔΠΔ, υπογραμμίζοντας την ένταση της αντίθεσης μεταξύ της κρατικής κυριαρχίας και της διεθνούς δικαιοσύνης (Mudukuti, 2020).

1.2.3 Ο αντίκτυπος του σύγχρονου πολέμου

Η μεταβαλλόμενη φύση του πολέμου περιπλέκει περαιτέρω τη δίωξη των εγκλημάτων πολέμου. Οι σύγχρονες συγκρούσεις συχνά περιλαμβάνουν μη κρατικούς παράγοντες και αντισυμβατικές τακτικές πολέμου, συμπεριλαμβανομένου του πολέμου στον κυβερνοχώρο, οι οποίες δεν αντιμετωπίζονται επαρκώς από την παραδοσιακή νομοθεσία για τα εγκλήματα πολέμου (Werle & Jessberger, 2020; Guilfoyle, 2016). Αυτές οι νέες μορφές σύγκρουσης διηθούν τα υπάρχοντα νομικά πλαίσια και απαιτούν προσαρμογές με τα νέα τεχνολογικά δεδομένα και τις μεταβαλλόμενες στρατιωτικές στρατηγικές. Τα τρέχοντα νομικά μέσα ενδέχεται να μην είναι αρκετά ευέλικτα ή ολοκληρωμένα για να αντιμετωπίσουν αυτές τις σύγχρονες

πολυπλοκότητες, οδηγώντας σε κενό νόμου με πιθανή συνέπεια την ατιμωρησία για τους δράστες εγκλημάτων πολέμου.

1.2.4 Πολιτικές και διπλωματικές προκλήσεις

Επιπλέον, η επιβολή της νομοθεσίας για τα εγκλήματα πολέμου επηρεάζεται ιδιαίτερα από τη διεθνή πολιτική και τη διπλωματία. Η επιλεκτική δίωξη των εγκληματιών πολέμου, με γνώμονα τις πολιτικές προτεραιότητες και επί τη βάση των πραγματολογικών δεδομένων, μπορεί να οδηγήσει σε αντιλήψεις περί αδικίας και μεροληψίας στα διεθνή νομικά συστήματα. Αυτή η επιλεκτική επιβολή, όχι μόνο υπονομεύει την αξιοπιστία των διεθνών δικαστηρίων, αλλά επηρεάζει επίσης τη συνολική αποτελεσματικότητα του διεθνούς δικαίου για την προώθηση της παγκόσμιας δικαιοσύνης και της ποινικής λογοδοσίας.

1.3 Στόχοι και σκοποί της έρευνας

Ο πρωταρχικός στόχος αυτής της διπλωματικής για την ποινική ευθύνη σε εγκλήματα πολέμου είναι η οριοθέτηση της έννοιας της δεσμευτικότητας ή μη της διαταγής στη θεμελίωση της ατομικής ποινικής ευθύνης στο ελληνικό ΣΠΚ και η εν γένει κριτική εξέταση των μηχανισμών για την αποτελεσματικότητα του διεθνούς νομικού πλαισίου στην αντιμετώπιση της ατομικής ποινικής ευθύνης. Δεδομένων των πολυπλοκοτήτων που αναφέρθηκαν ήδη στη δήλωση του ερευνητικού προβλήματος, αυτή η μελέτη στοχεύει να εμβαθύνει στο μηχανισμό εφαρμογής του διεθνούς ποινικού δικαίου σε άτομα που κατηγορούνται προσωπικώς για εγκλήματα πολέμου και να εισηγηθεί μεθόδους και τρόπους για την αύξηση της αποτελεσματικότητας και της δικαιοσύνης αυτών των εφαρμογών. Η επίτευξη αυτού του στόχου γίνεται μέσω της οριοθέτησης της έννοιας της διαταγής και της δεσμευτικότητας αυτής, της ανάλυσης της εξέλιξης των νομικών κανόνων σχετικά με την ατομική ποινική ευθύνη, την αξιολόγηση των σημαντικότερων δικαστικών αποφάσεων, τη διερεύνηση θεμάτων δικαιοδοσίας, τους περιορισμούς που θέτει η εθνική κυριαρχία και τον αντίκτυπο των πολιτικών παραγόντων στις διαδικασίες δίωξης.

1.4 Σημασία και εύρος της έρευνας

Η έρευνα για την ποινική ευθύνη σε εγκλήματα πολέμου, με έμφαση στην ατομική ποινική ευθύνη υπό το πρίσμα της δεσμευτικότητας ή μη της διαταγής κατά τον ελληνικό ΣΠΚ, συμβάλλει πρωτίτως στην ευρύτερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο εφαρμόζεται το διεθνές ποινικό δίκαιο σε άτομα που κατηγορούνται για τη διάπραξη εγκλημάτων πολέμου και στον τρόπο που θεμελιώνεται η προσωπική ποινική τους ευθύνη, ακόμα και εάν αυτά δεν είναι κρατικοί παράγοντες ή ενταγμένα στο στρατιωτικό πυρήνα του διαπράττοντος τα εγκλήματα κράτους. Επιπρόσθετα, η ορθή εφαρμογή των κανόνων δικαίου επιτελούν και τον ειδικοπροληπτικό χαρακτήρα της ποινής, ήτοι αποτρέπεται η τέλεση μελλοντικών εγκλημάτων.

1.5 Συμπέρασμα

Συμπερασματικά, το υπόβαθρο και το πλαίσιο της ποινικής ευθύνης και ιδιαίτερα της ατομικής σε εγκλήματα πολέμου προσδιορίζουν έναν δυναμικό και προκλητικό τομέα του διεθνούς δικαίου. Από την ίδρυση των πρώτων δικαστηρίων μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο έως την παγκόσμια απαίτηση κατά της ατιμωρησίας στις σύγχρονες συγκρούσεις και τη δίωξη όλων των συνεμπλεκόμενων μερών, είτε είναι φυσικοί, είτε ηθικοί αυτουργοί, το διεθνές ποινικό δίκαιο έρχεται ακριβώς να επιβάλει την εφαρμογή του νόμου, εξυπηρετώντας κατ' αυτόν τον τρόπο και το αίσθημα της αποκαταστατικής δικαιοσύνης για τα θύματα. Τα εμπειρικά διδάγματα από ιστορικές και συνεχιζόμενες προκλήσεις είναι ουσιώδη για τη διαμόρφωση μελλοντικών νομικών πρακτικών και για τη διασφάλιση, ότι το διεθνές νομικό σύστημα παραμένει ικανό να αντιμετωπίσει την πολυπλοκότητα του σύγχρονου πολέμου και να αποδώσει δικαιοσύνη για τα θύματα εγκλημάτων πολέμου μέσω της οριοθέτησης της έννοιας της ατομικής ποινικής ευθύνης και της συνακόλουθης δεσμευτικότητας ή μη της διαταγής.

Βιβλιογραφία 1^ο Κεφαλαίου

Cassese, A. (2002). From Nuremberg to Rome: International military tribunals to the international criminal court. *The Rome Statute of the international criminal court: a commentary*, 1, 33.

Guilfoyle, D. (2016). *International criminal law*. Oxford University Press.

Mudukuti, A. (2020). Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al-Bashir, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal. *American Journal of International Law*, 114(1), 103-109.

Schabas, W. A. (2007). *Lex specialis? Belt and suspenders? The parallel operation of human rights law and the law of armed conflict, and the conundrum of jus ad bellum*. *Israel Law Review*, 40(2), 592-613.

United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court. (1998). *Rome Statute of the International Criminal Court*. UN.

Werle, G., & Jessberger, F. (2020). *Principles of international criminal law*. Oxford University Press.

Κεφάλαιο 2^ο : Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας

2.1 Εξέλιξη των νομικών κανόνων για τα εγκλήματα πολέμου και την ατομική ευθύνη

Η εξέλιξη των νομικών κανόνων σχετικά με τα εγκλήματα πολέμου και την αρχή της ατομικής ποινικής ευθύνης αντιπροσωπεύει μια σημαντική τροχιά στο διεθνές δίκαιο, μεταβαίνοντας από τη συλλογική ευθύνη των κρατών στην προσωπική ευθύνη των εμπλεκόμενων ατόμων για κατάφωρες παραβιάσεις της νομοθεσίας. Αυτή η αλλαγή οφείλεται, τόσο σε ιστορικά προηγούμενα, όσο και στην ανάπτυξη διεθνών νομικών μέσων, αντανακλώντας μια αυξανόμενη συναίνεση σχετικά με την ανάγκη για απόδοση προσωπικής ευθύνης με στόχο την απόδοση της δικαιοσύνης και την αποτροπή μελλοντικών παραβιάσεων (αρχή πρόληψης της ποινής).

Στον απόηχο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η έννοια της ατομικής ευθύνης για εγκλήματα πολέμου άρχισε να διαμορφώνεται, αν και σε υποτυπώδη μορφή. Οι Δίκες της Λειψίας, παρά τους περιορισμούς τους και την αντιληπτή επιείκειά τους, σηματοδότησε μια αρχική προσπάθεια εφαρμογής αυτής της έννοιας, θέτοντας τις βάσεις για μελλοντικές νομικές εξελίξεις (Kelsen, 1947). Ωστόσο, ήταν η ίδρυση των Στρατιωτικών Δικαστηρίων της Νυρεμβέργης και του Τόκιο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, που προώθησε σημαντικά την αρχή της ατομικής ποινικής ευθύνης. Αυτά τα δικαστήρια επιβεβαίωσαν κατηγορηματικά ότι άτομα, συμπεριλαμβανομένων κρατικών αξιωματούχων, θα μπορούσαν να θεωρηθούν προσωπικά υπεύθυνα για εγκλήματα πολέμου, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και γενοκτονία, απορρίπτοντας θεμελιωδώς την υπεράσπιση της δράσης υπό τις εντολές ενός κράτους ή ενός ανώτερου (Cassese, 2002).

Άλλωστε, οι εμφιλοχωρήσασες φρικαλεότητες των δύο παγκοσμίων πολέμων, που οδήγησαν σε μαζικές απώλειες ανθρώπινης ζωής, οδήγησαν αναγκαστικά στην σύναψη των τεσσάρων συμβάσεων της Γενεύης τον Αύγουστο του 1949, που εφαρμόζονται στις ένοπλες συγκρούσεις και κυρώθηκαν από την Ελλάδα με το Ν 3481/1955 και 1956. Για λόγους πληρότητας ιστορικού είναι αναγκαίο να επισημανθεί, ότι η πρώτη είχε αντικείμενο τη βελτίωση των συνθηκών για τους τραυματίες και τους ασθενείς των Ενόπλων Δυνάμεων στο πεδίο της μάχης, η δεύτερη την βελτίωση των συνθηκών για τους τραυματίες και ασθενείς των Ενόπλων Δυνάμεων στη θάλασσα, η τρίτη τη μεταχείριση των αιχμαλώτων πολέμου και καταληκτικά η τέταρτη την προστασία των αμάχων πολιτών κατά τη διάρκεια του πολέμου (Γιαρένης, 2003). Προς συμπλήρωση των συμβάσεων της Γενεύης, ακολούθησαν οι υπογραφές των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων του 1977 και έτσι δημιουργήθηκε το πλέγμα διατάξεων του ΔΑΔ, το οποίο και εφαρμόζεται στις ένοπλες συρράξεις. Το ΔΑΔ περιλαμβάνει ρυθμίσεις, τόσο για την παγκόσμια δικαιοδοσία για την καταστολή των εγκλημάτων πολέμου από τους υπαιτίους, ενώ ενεργοποίησε την ατομική διεθνή ποινική

ευθύνη για την παραβίαση του ρυθμιστικού του πλαισίου. Με την κωδικοποίηση των κανόνων του ΔΑΔ υποκείμενο τους κατέστη πλέον το άτομο (Kalshoven, 1991).

Η ίδρυση ad hoc δικαστηρίων τη δεκαετία του 1990, όπως το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την Πρώην Γιουγκοσλαβία (ICTY) και το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα (ICTR), εδραίωσε περαιτέρω τη θέση της ατομικής ποινικής ευθύνης στο διεθνές δίκαιο. Αυτά τα δικαστήρια όχι μόνο παρείχαν το αναγκαίο ρυθμιστικό πλαίσιο για τη δίωξη ατόμων για πράξεις που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια εσωτερικών συγκρούσεων, αλλά διεύρυναν επίσης την κατανόηση και το εύρος των εγκλημάτων πολέμου, συμπεριλαμβανομένης της αναγνώρισης της σεξουαλικής βίας ως μορφής πολέμου (Akhavan, 1996; 2013).

Το Καταστατικό ίδρυσης του ΔΠΔ το 1998, σηματοδότησε την ίδρυση ενός μόνιμου διεθνή θεσμού αφιερωμένου στη δίωξη των πιο ειδεχθών εγκλημάτων που συγκλονίζουν την παγκόσμια κοινότητα. Το Καταστατικό κατοχύρωσε την αρχή της ατομικής ποινικής ευθύνης, εξουσιοδοτώντας το Δικαστήριο να αντιμετωπίζει τα άτομα άμεσα υπόλογα για εγκλήματα πολέμου, γενοκτονία και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, ανεξάρτητα από την επίσημη ιδιότητά τους (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998).

Παρά αυτές τις εξελίξεις, η θεμελίωση της ατομικής ποινικής ευθύνης έχει αντιμετωπίσει πολλές προκλήσεις, συμπεριλαμβανομένων των περιορισμών δικαιοδοσίας, της πολιτικοποίησης των διώξεων και της πολυπλοκότητας της απόδειξης της ατομικής ευθύνης στα απαιτούμενα νομικά πρότυπα (Guilfoyle, 2016). Αυτές οι προκλήσεις υπογραμμίζουν την διάσταση μεταξύ της ιδανικής εφαρμογής των κανόνων της διεθνούς δικαιοσύνης και της «δρώσας» πραγματικότητας της επιβολής της ποινικής καταστολής σε διαφορετικά ανά χώρα ισχύοντα νομικά και πολιτικά πλαίσια.

Η πορεία από τις αρχικές μεταπολεμικές δίκες έως την ίδρυση και λειτουργία του ΔΠΔ απεικονίζει τη δυναμική εξέλιξη των νομικών κανόνων, που σχετίζονται με τα εγκλήματα πολέμου και την ατομική ποινική ευθύνη. Αυτή η εξέλιξη αντανακλά μια σημαντική στροφή προς δικαιότερη και αντικειμενικότερη διεθνή τάξη, όπου τα άτομα θεωρούνται προσωπικώς υπόλογα για τις τελεσθείσες πράξεις τους, ανεξάρτητα από την διερευνώμενη δράση τους στα πλαίσια εκτέλεσης ή μη εντολής Ανωτέρων, ακριβώς για την αποτροπή μελλοντικών παραβιάσεων.

2.2 Καθορισμός του πεδίου εφαρμογής της ατομικής ποινικής ευθύνης σε εγκλήματα πολέμου

Η οριοθέτηση της ατομικής ποινικής ευθύνης στο πλαίσιο των εγκλημάτων πολέμου είναι αναγκαία προκειμένου να γίνει αντιληπτός ο τρόπος με τον οποίο το διεθνές δίκαιο επιδιώκει να καταστήσει υπεύθυνα τα άτομα για παραβιάσεις που υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα και επηρεάζουν τη διεθνή κοινότητα στο σύνολό της. Αυτή η έννοια έχει εξελιχθεί για να αντιμετωπίζει, όχι μόνο τις παραδοσιακές φρικαλεότητες στο πεδίο της μάχης, αλλά και εγκλήματα που μπορεί να συμβούν σε καιρό ειρήνης, αντανακλώντας τη μεταβαλλόμενη φύση της σύγκρουσης και την απάντηση του διεθνούς νομικού συστήματος σε αυτά τα εγκλήματα.

Στο επίκεντρο της ατομικής ποινικής ευθύνης βρίσκεται η αρχή ότι ορισμένες ενέργειες, ανεξάρτητα από το χρόνο εκδήλωσής του εν καιρώ πολέμου ή ειρήνης, συνιστούν αδικήματα, τόσο ειδικά που δικαιολογούν προσωπική ευθύνη (Bassiouni, 1999). Αυτό περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα συμπεριφορών, συμπεριλαμβανομένης της γενοκτονίας, των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας και των παραδοσιακών εγκλημάτων πολέμου. Οι Συμβάσεις της Γενεύης και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα τους παρέχουν το θεμελιώδες πλαίσιο για τον ορισμό των εγκλημάτων πολέμου, ενώ το Καταστατικό της Ρώμης του ΔΠΔ επεκτείνει αυτούς τους ορισμούς και καθιερώνει τη δικαιοδοσία του Δικαστηρίου για άτομα που κατηγορούνται για αυτά τα εγκλήματα (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998).

Μία από τις κρίσιμες προκλήσεις στον καταλογισμό της ατομικής ποινικής ευθύνης είναι η ανάγκη απόδειξης της προσωπικής ευθύνης και πρόθεσης, διάκρισης μεταξύ φυσικών αυτουργών, συμμετόχων ή ηθικών αυτουργών και εκείνων που απλώς ακολουθούν εντολές. Αυτή η διάκριση είναι ζωτικής σημασίας σε δίκες και διώξεις, καθιστώντας αναγκαία μια λεπτή κατανόηση των νομικών προτύπων για την ευθύνη, όπως οι αρχές της ευθύνης διοίκησης και της κοινής εγκληματικής επιχείρησης, που έχουν αναπτυχθεί στη νομολογία των *ad hoc* δικαστηρίων και του ΔΠΔ (Cassese, 2002; Akhavan, 1996, 2013).

Το εύρος της ατομικής ποινικής ευθύνης επεκτείνεται επίσης σε μη κρατικούς φορείς και πολίτες που διαπράττουν εγκλήματα πολέμου, αντανακλώντας τη σύγχρονη πραγματικότητα των συγκρούσεων, όπου οι μη κρατικές οντότητες διαδραματίζουν συχνά σημαντικό ρόλο (Guilfoyle, 2016). Αυτή η ευρεία δυνατότητα εφαρμογής υπογραμμίζει την καθολικότητα της αρχής και τη δέσμευση της διεθνούς κοινότητας για ποινική καταστολή, ανεξάρτητα από το καθεστώς ή την υπαγωγή του δράστη.

Επιπλέον, το Καταστατικό της Ρώμης εισάγει την έννοια του εγκλήματος της επίθεσης, διευρύνοντας το πεδίο της ατομικής ποινικής ευθύνης, ώστε να περιλαμβάνει όχι μόνο όσους διαπράττουν εγκλήματα

πολέμου, αλλά και πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες που σχεδιάζουν, ξεκινούν ή εκτελούν επιθετικές πράξεις (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998). Αυτό αντιπροσωπεύει μια σημαντική εξέλιξη του νόμου, αναγνωρίζοντας την ευθύνη υψηλόβαθμων αξιωματούχων για τη διάπραξη εγκλημάτων που απειλούν την ειρήνη και την ασφάλεια.

2.3 Θεωρητικές βάσεις της Ατομικής Ευθύνης στο Διεθνές Ποινικό Δίκαιο

Τα θεωρητικά θεμέλια της ατομικής ευθύνης στο διεθνές ποινικό δίκαιο έχουν τις ρίζες τους στην διαλεκτική σύνθεση της νομικής φιλοσοφίας, της ηθικής και των πρακτικών αναγκών της διεθνούς δικαιοσύνης. Αυτή η πολύπλευρη βάση παρέχει την ηθική και νομική αιτιολόγηση για να θεωρούνται τα άτομα άμεσα υπόλογα για ειδικές ενέργειες, που θεωρείται ότι παραβιάζουν τις βασικές αρχές της ανθρωπότητας και της διεθνούς ειρήνης.

Κεντρική θέση σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο είναι η έννοια της ατομικής ηθικής ευθύνης, η οποία υποστηρίζει ότι τα άτομα διαθέτουν εγγενή ηθική εξουσία και, επομένως, μπορούν να θεωρηθούν υπόλογα για ενέργειες που παραβιάζουν τους διεθνείς κανόνες (May, 2006). Αυτή η έννοια αμφισβητεί την παραδοσιακή κρατοκεντρική άποψη του διεθνούς δικαίου υποστηρίζοντας ότι τα εγκλήματα κατά του διεθνούς δικαίου διαπράττονται από άτομα και όχι από αφηρημένες οντότητες και πρέπει να διώκονται ως τέτοια (Kelsen, 1947).

Η αρχή της «καθολικής δικαιοδοσίας» στηρίζει περαιτέρω τη θεωρητική αιτιολόγηση της ατομικής ευθύνης, υποδηλώνοντας ότι ορισμένα εγκλήματα είναι τόσο ειδικά, που η δίωξή τους είναι παγκόσμιου ενδιαφέροντος, υπερβαίνοντας τα εθνικά σύνορα και δικαιοδοσίες (Cassese, 2002). Αυτή η αρχή επιτρέπει τη δίωξη εγκλημάτων πολέμου, γενοκτονίας και εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, ανεξάρτητα από το πού διαπράχθηκαν ή την εθνικότητα των δραστών, υπογραμμίζοντας το συλλογικό διεθνές συμφέρον για την ποινική καταστολή αυτών των κατάφωρων παραβιάσεων.

Επιπλέον, το δόγμα της «συμπληρωματικότητας», ακρογωνιαίος λίθος του Καταστατικού της Ρώμης, αντανάκλα μια θεωρητική ισορροπία μεταξύ της κυριαρχίας των κρατών και της επιταγής της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης. Θεωρεί ότι ενώ τα κράτη έχουν την πρωταρχική ευθύνη για τη δίωξη των εγκλημάτων με βάση την εσωτερική έννομη τάξη, το ΔΠΔ μπορεί να παρέμβει, όταν οι εθνικές δικαιοδοσίες δεν επιθυμούν ή δεν μπορούν να το κάνουν (Ambos, 2011; United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998). Αυτή η αρχή αναγνωρίζει την υπεροχή των

εθνικών νομικών συστημάτων, διασφαλίζοντας παράλληλα ένα συμπληρωματικό δίκτυ ασφαλείας για τη διεθνή δικαιοσύνη, ενσωματώνοντας ένα συμμετοχικό μοντέλο διεθνούς επιβολής του ποινικού δικαίου.

Οι μορφές της δικαιοσύνης και της τιμωρίας διαδραματίζουν επίσης κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση των θεωρητικών θεμελίων της ατομικής ευθύνης. Η ανταποδοτική δικαιοσύνη, με την εστίασή της στην τιμωρία ως ηθικά κατάλληλη απάντηση σε αδικήματα, υποστηρίζει την ιδέα ότι τα άτομα που διαπράττουν σοβαρά εγκλήματα πρέπει να αντιμετωπίζουν συνέπειες ανάλογες με τις πράξεις τους (Drumbl, 2007). Πρόκειται για την γνωστή αρχή της αναλογικότητας. Αυτό δεν είναι μόνο ζήτημα ηθικής ορθότητας, αλλά έχει και αποτρεπτική λειτουργία, νοηματοδοτώντας στους πιθανούς δράστες τη σοβαρότητα με την οποία αντιμετωπίζει η διεθνής κοινότητα τέτοια εγκλήματα.

Αντίθετα, οι θέσεις της αποκαταστατικής δικαιοσύνης δίνουν έμφαση στη θεραπεία και τη συμφιλίωση, υποδεικνύοντας ότι οι διαδικασίες του διεθνούς ποινικού δικαίου θα πρέπει επίσης να στοχεύουν στην αποκατάσταση της βλάβης που προκαλείται στα θύματα και τις κοινωνίες. Αν και φαίνεται να έρχεται σε αντίθεση με τις αρχές της ανταπόδοσης, η αποκαταστατική δικαιοσύνη συμπληρώνει το σκεπτικό για την ατομική ευθύνη, υπογραμμίζοντας τη σημασία της αναγνώρισης του πόνου των θυμάτων και της ευθύνης των δραστών για την αντιμετώπιση αυτής της βλάβης (Fletcher, 2022).

Τα θεωρητικά θεμέλια της ατομικής ευθύνης στο διεθνές ποινικό δίκαιο αντιπροσωπεύουν επομένως μια σύνθεση ηθικής φιλοσοφίας, νομικών αρχών και πρακτικών εκτιμήσεων, που στοχεύουν στην αποφυγή της ατιμωρησίας για τα ειδεχθή εγκλήματα. Αυτές οι θεωρίες υπογραμμίζουν συλλογικά την επιτακτική ανάγκη να τιμωρούνται τα άτομα για τις πράξεις τους, όχι μόνο ως μέσο εμπέδωσης αισθήματος δικαίου για τα θύματα, αλλά και ως μηχανισμό για την υποστήριξη του κράτους δικαίου και την σε παγκόσμια κλίμακα διασφάλιση της ειρήνης και θωράκιση της ασφάλειας.

2.4 Μηχανισμοί Δίωξης Ατομικών Εγκλημάτων Πολέμου

Στο διεθνές ποινικό δίκαιο, έχουν δημιουργηθεί αρκετοί μηχανισμοί για τη δίωξη ατόμων για εγκλήματα πολέμου, καθένας από τους οποίους διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στο παγκόσμιο σύστημα δικαιοσύνης. Αυτοί οι μηχανισμοί λειτουργούν κατά τον λόγο ίδρυσής τους, ώστε να διασφαλίζεται ότι οι δράστες εγκλημάτων πολέμου θα λογοδοτήσουν ποινικά. Πρόκειται για ένα παγκόσμιο δικαστικό σχηματισμό που ασφαλώς υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα κάθε χώρας.

Το ΔΠΔ αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο για τη δίωξη μεμονωμένων εγκλημάτων πολέμου, για την αντιμετώπιση των σοβαρότερων εγκλημάτων που επηρεάζουν τη διεθνή κοινότητα (United Nations.

Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998). Η εντολή του ΔΠΔ να διώκει άτομα για εγκλήματα πολέμου, γενοκτονία, εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και εγκλήματα επίθεσης αντιπροσωπεύει μια σημαντική εξέλιξη στο διεθνές δίκαιο, ενσωματώνοντας την αρχή της ατομικής ευθύνης σε μόνιμη παγκόσμια κλίμακα (Schabas, 2011).

Ενώπιον του ΔΠΔ, ad hoc δικαστήρια όπως το ICTY και το ICTR συνέβαλαν στην πρωτοπορία της δίωξης των εγκλημάτων πολέμου σε ατομική βάση. Οι ειρημένοι δικαστικοί σχηματισμοί, όχι μόνο οδήγησαν τους δράστες ενώπιον της δικαιοσύνης, αλλά συνέβαλαν σημαντικά στην ανάπτυξη του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και της νομολογίας της ατομικής ποινικής ευθύνης (Akhavan, 1996; 2013). Το ICTY και το ICTR επιβεβαίωσαν ότι δύναται η διεθνής κοινότητα να αντιδρά απέναντι σε φρικαλεότητες με τελέσφορους νομικούς μηχανισμούς προσαρμοσμένους σε συγκεκριμένες συγκρούσεις, δημιουργώντας νομολογία για μελλοντικές διώξεις εγκλημάτων πολέμου.

Τα εθνικά δικαστήρια διαδραματίζουν επίσης κρίσιμο ρόλο στη δίωξη των εγκλημάτων πολέμου βάσει της αρχής της καθολικής δικαιοδοσίας. Αυτή η αρχή επιτρέπει στα κράτη να διώκουν άτομα για σοβαρά εγκλήματα κατά του διεθνούς δικαίου, ανεξάρτητα από το πού διαπράχθηκε το έγκλημα ή την εθνικότητα του κατηγορούμενου ή των θυμάτων (Cassese, 2002). Η καθολική δικαιοδοσία ενσωματώνει την ιδέα ότι ορισμένα εγκλήματα είναι τόσο κραυγαλέα, που η δίωξή τους απασχολεί όλη την ανθρωπότητα, ενισχύοντας την αντίληψη ότι τα εγκλήματα πολέμου δεν μπορούν να θωρακιστούν από την εθνική κυριαρχία (Guilfoyle, 2016).

Τα «υβριδικά» δικαστήρια, τα οποία συνδυάζουν στοιχεία του διεθνούς και του εσωτερικού δικαίου και εμπλέκουν διεθνείς και εθνικούς δικαστές, προσφέρουν μια άλλη οδό για τη δίωξη των εγκλημάτων πολέμου. Αυτά τα δικαστήρια ιδρύονται ως απάντηση σε συγκεκριμένες συγκρούσεις και λειτουργούν εντός του νομικού συστήματος της πληγείσας χώρας, προσφέροντας ένα μοντέλο που σέβεται την εθνική κυριαρχία, διασφαλίζοντας παράλληλα την τήρηση των διεθνών νομικών προτύπων (Werle & Jessberger, 2020). Τα «υβριδικά» δικαστήρια αντιπροσωπεύουν έτσι μια συλλογική προσέγγιση της δικαιοσύνης, σε μία προσπάθεια γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ των διεθνών κανόνων και των τοπικών νομικών ρυθμιστικών πλαισίων.

Επιπλέον, η αρχή της συμπληρωματικότητας βάσει του Καταστατικού της Ρώμης διασφαλίζει ότι το ΔΠΔ ενεργεί ως δικαστήριο έσχατης ανάγκης, παρεμβαίνοντας μόνο όταν οι εθνικές δικαιοδοσίες δεν είναι σε θέση ή δεν επιθυμούν να διώξουν οι ίδιες τα εγκλήματα πολέμου (Ambos, 2011). Αυτή η αρχή της δικαιοδοτικής συμπληρωματικότητας του ΔΠΔ, που προβλέπεται στην παρ. 10 του Προοιμίου και στο άρθρο 1 του Καταστατικού του ΔΠΔ, σε αντίθεση με την ισχύουσα συντρέχουσα δικαιοδοσία των ΔΠΔΓ και ΔΠΔΡ, υπογραμμίζει την αναγνώριση της σημασίας των εγχώριων νομικών συστημάτων στον

παγκόσμιο αγώνα κατά της ατιμωρησίας, υπογραμμίζοντας τον ρόλο του ΔΠΔ στη συμπλήρωση και όχι στην υποκατάσταση των εθνικών προσπαθειών για τη δίωξη των εγκλημάτων πολέμου. Ταυτόχρονα όμως δίδει και τη δυνατότητα στο ΔΠΔ να επεμβαίνει και σε εκείνες τις περιπτώσεις, όπου τα εθνικά δικαστήρια αρνούνται ή επιδεικνύουν «μεροληπτική» απροθυμία στην άσκηση ποινικής δίωξης κατά των υπευθύνων εγκλημάτων πολέμου.

Συμπερασματικά, οι μηχανισμοί δίωξης μεμονωμένων εγκλημάτων πολέμου αντικατοπτρίζουν μια πολύπλευρη προσέγγιση της διεθνούς δικαιοσύνης, που περιλαμβάνει μια σειρά θεσμών από το ΔΠΔ και τα ad hoc δικαστήρια έως τα εθνικά δικαστήρια και τα «υβριδικά» συστήματα. Μαζί, αυτοί οι μηχανισμοί ενσωματώνουν τη δέσμευση της διεθνούς κοινότητας να άγει ενώπιον της δικαιοσύνης φυσικά πρόσωπα για τέλεση εγκλημάτων πολέμου, να διασφαλίζει την απονομή της δικαιοσύνης και να συμβάλλει στην πρόληψη μελλοντικών φρικαλεοτήτων.

2.5 Νομικές Ερμηνείες Εγκλημάτων Πολέμου στο Ελληνικό Δικαστικό Σύστημα

Η ερμηνεία και η εφαρμογή των εγκλημάτων πολέμου στο ελληνικό δικαστικό σύστημα απεικονίζουν μια μοναδική ενσωμάτωση του διεθνούς ποινικού δικαίου στην εθνική νομολογία. Αυτή η σύνθεση όχι μόνο αναδεικνύει την εναρμόνιση της Ελλάδας στα παγκόσμια νομικά πρότυπα, αλλά αναδεικνύει επίσης διακριτές προκλήσεις και προσαρμογές με βάση ιστορικά και περιφερειακά πλαίσια.

Τα ελληνικά νομικά πλαίσια για την αντιμετώπιση των εγκλημάτων πολέμου επηρεάζονται βαθιά από διεθνείς συμβάσεις και συνθήκες, οι οποίες ενσωματώνονται στο εθνικό νομικό σύστημα καθώς η Ελλάδα έχει υπογράψει το Καταστατικό της Ρώμης και τηρεί τα καταστατικά διαφόρων διεθνών πράξεων για τα ανθρώπινα δικαιώματα (Οικονομίδης & Δούση, 2007). Αυτή η συμμόρφωση διασφαλίζει ότι η Ελλάδα, όχι μόνο αναγνωρίζει τον ορισμό των εγκλημάτων πολέμου, όπως ορίζεται διεθνώς, αλλά και εφαρμόζει αυτούς τους ορισμούς με τρόπους που ευθυγραμμίζονται, τόσο με τις διεθνείς προσδοκίες, όσο και με την εθνική νομοθεσία (Ρούκουνας, 2010).

Στην πράξη, τα ελληνικά δικαστήρια έχουν περιστασιακά αντιμετωπίσει το καθήκον της ερμηνείας περίπλοκων ζητημάτων που σχετίζονται με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, ιδιαίτερα όταν εμπλέκονται υπήκοοι που κατηγορούνται για εγκλήματα πολέμου. Αυτές οι περιπτώσεις απαιτούν μια προσεκτική ισορροπία μεταξύ των αρχών που θεσπίζονται από το διεθνές δίκαιο και εκείνων που έχουν απήχηση στο εθνικό νομικό ήθος. Για παράδειγμα, η εφαρμογή της καθολικής δικαιοδοσίας υπήρξε σημείο διαμάχης και εξέλιξης εντός του ελληνικού νομικού συστήματος, αντανακλώντας μια ευρύτερη συζήτηση σχετικά με

την εμβέλεια των εθνικών δικαστηρίων σε θέματα που συνήθως επιφυλάσσονται στα διεθνή δικαστήρια (Μπόλκας, 2010).

Επιπλέον, η ελληνική νομική επιστήμη έχει συμβάλει ενεργά στον ευρύτερο διάλογο για τα εγκλήματα πολέμου και το διεθνές ποινικό δίκαιο. Μελετητές όπως ο Γάγγας (2000) και η Μαρούδα (2004) εμβαθύνουν στις περιπλοκές των νόμων των ένοπλων συγκρούσεων και στις ευθύνες που έχουν τα κράτη και τα άτομα υπό τέτοιες συνθήκες. Το έργο τους παρέχει κρίσιμες γνώσεις για τον τρόπο που ερμηνεύει και εφαρμόζει η Ελλάδα τις διεθνείς δεσμεύσεις της για την προστασία του ανθρωπιστικού δικαίου, ειδικά σε καταστάσεις ένοπλης σύγκρουσης, όπου τα όρια μεταξύ του εθνικού και του διεθνούς δικαίου είναι δυσδιάκριτα.

Οι προκλήσεις για την Ελλάδα στην εφαρμογή αυτών των νόμων δεν είναι ασήμαντες. Ιστορικές συγκρούσεις, όπως θέματα που σχετίζονται με τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και τις εντάσεις στα Βαλκάνια, έχουν δοκιμάσει την ευρωστία και την προσαρμοστικότητα της ελληνικής δικαστικής προσέγγισης στα εγκλήματα πολέμου (Δασκαλοπούλου-Λιβαδά, 2013). Αυτές οι ιστορικές και γεωπολιτικές εντάσεις υπογραμμίζουν την πολυπλοκότητα της επιβολής του διεθνούς ποινικού δικαίου σε εθνικό επίπεδο, όπου οι ιστορικές αφηγήσεις και η εθνική κυριαρχία συχνά επηρεάζουν τα δικαστικά αποτελέσματα.

Οι ελληνικές δικαστικές ερμηνείες αντικατοπτρίζουν επίσης μια λεπτή κατανόηση του ρόλου του κράτους στα διεθνή εγκλήματα, με νομικούς θεωρητικούς να συζητούν την έκταση της κρατικής έναντι της ατομικής ευθύνης σε περιπτώσεις εγκλημάτων πολέμου. Αυτή η συζήτηση εμπλουτίζει την παγκόσμια συζήτηση σχετικά με τον τόπο της ενοχής και τους μηχανισμούς λογοδοσίας, είτε μέσω διεθνών φορέων είτε μέσω εθνικών δικαστηρίων (Καστανάς, 1999).

Συμπερασματικά, η ελληνική ερμηνεία των εγκλημάτων πολέμου εντός του δικαστικού της συστήματος αντιπροσωπεύει μια δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ διεθνών οδηγιών και εθνικών νομικών απαιτήσεων. Αυτή η ισορροπία είναι κρίσιμη, όχι μόνο για την ευθυγράμμιση με τα παγκόσμια πρότυπα, αλλά και για την ορθή διευθέτηση των εκάστοτε μοναδικών ιστορικών και περιφερειακών προκλήσεων που καλείται να διαχειριστεί η Ελλάδα. Οι συνεισφορές Ελλήνων μελετητών και νομικών εξακολουθούν να διαμορφώνουν την κατανόηση και την εφαρμογή του διεθνούς ποινικού δικαίου, αντανakλώντας μια δέσμευση για δικαιοσύνη που υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα με σεβασμό στην κυριαρχία και τις ιδιαιτερότητες του ελληνικού κράτους.

2.6 Κρατική ευθύνη έναντι ατομικής λογοδοσίας στο διεθνές δίκαιο

Η οριοθέτηση μεταξύ της ευθύνης του κράτους και της ατομικής λογοδοσίας στο διεθνές δίκαιο, ιδιαίτερα στο πλαίσιο των εγκλημάτων πολέμου, παρουσιάζει ένα περίπλοκο νομικό τοπίο. Αυτή η διάκριση είναι κρίσιμη για την εμπέδωση του τρόπου δίωξης των εγκλημάτων πολέμου από τα διεθνή συστήματα δικαιοσύνης, διασφαλίζοντας πως, όχι μόνο τα κράτη, αλλά και τα άτομα λογοδοτούν για τις πράξεις τους.

Το διεθνές δίκαιο παραδοσιακά αναγνώριζε τα κράτη ως πρωταρχικά υποκείμενα. Ωστόσο, μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η εστίαση επεκτάθηκε για να συμπεριλάβει την ατομική λογοδοσία, κυρίως μέσω των δικαστηρίων της Νυρεμβέργης και του Τόκιο. Αυτά τα δικαστήρια διαπίστωσαν ότι τα άτομα θα μπορούσαν να θεωρηθούν ποινικά υπεύθυνα για παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου, μια αρχή που έκτοτε έχει ενσωματωθεί σε διάφορα διεθνή νομικά κείμενα (Cassese, 2002; Schabas, 2011). Αυτή η μετατόπιση ήταν σημαντική, επειδή σηματοδότησε μια απομάκρυνση από την ασυλία που παρείχε προηγουμένως στα άτομα υπό το πρόσχημα των κρατικών ενεργειών, αντανακλώντας μια αλλαγή παραδείγματος προς την ατομική ηθική ευθύνη.

Η δίωξη ατόμων για εγκλήματα πολέμου ενισχύθηκε μέσω περαιτέρω διεθνών καταστατικών και δικαστικών υποθέσεων. Η ίδρυση του ΔΠΔ ήταν μια κομβική στιγμή σε αυτή την εξέλιξη. Το τελευταίο έχει ρητά την εντολή να θεωρεί άτομα -όχι κράτη- υπεύθυνα για εγκλήματα όπως η γενοκτονία, τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998). Αξιοσημείωτες περιπτώσεις που καταδεικνύουν την εφαρμογή αυτών των αρχών περιλαμβάνουν τη δίκη του Slobodan Milošević, ο οποίος δικάστηκε όχι ως πρώην πρόεδρος της Σερβίας αλλά ως άτομο, υπογραμμίζοντας έτσι την αρχή της ατομικής ευθύνης έναντι της κρατικής ευθύνης.

Επιπλέον, η περίπτωση του Jean-Paul Akayesu στο ICTR υπογράμμισε πώς τα άτομα θα μπορούσαν να θεωρηθούν υπεύθυνα ακόμη και όταν ενεργούν με ικανότητες που θα μπορούσαν να θεωρηθούν προεκτάσεις της κρατικής εξουσίας. Ο Akayesu, ένας δήμαρχος, κατηγορήθηκε και καταδικάστηκε για εγκλήματα που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια της θητείας του, αποδεικνύοντας ότι η επίσημη θέση δεν μπορούσε να προστατεύσει άτομα από τη δίωξη για διεθνή εγκλήματα (Fletcher, 2022).

Η διάκριση μεταξύ κρατικής ευθύνης και ατομικής λογοδοσίας είναι καίρια για την ορθή και συστηματική υλοποίηση των διατάξεων του διεθνούς δικαίου. Τονίζει τον ρόλο των διεθνών δικαστηρίων στη διατήρηση ενός συστήματος, όπου τα άτομα αδυνατούν να εργαλειοποιήσουν τους κρατικούς μηχανισμούς για να

αποφύγουν τη δίωξη. Ωστόσο, αυτός ο διαχωρισμός παρουσιάζει και προκλήσεις. Για παράδειγμα, ενώ το διεθνές δίκαιο μπορεί να διώξει άτομα, η ανάληψη ευθύνης από τα κράτη παραμένει περίπλοκη και γεμάτη με πολιτικές προκλήσεις. Τα κράτη μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνα μόνο μέσω διαφορετικών μηχανισμών, όπως το Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης (ICJ), το οποίο ασχολείται με διαφορές μεταξύ κρατών βάσει του διεθνούς δικαίου.

Αυτός ο διχασμός στον χειρισμό του κράτους έναντι της ατομικής ευθύνης οδηγεί μερικές φορές σε ασυνέπειες στον τρόπο απονομής της δικαιοσύνης, ειδικά όταν κρατικοί αξιωματούχοι χρησιμοποιούν τις θέσεις τους για να ενορχηστρώσουν εγκλήματα, που στη συνέχεια εκτελούνται από άτομα κατώτερου ιεραρχικού επιπέδου, που ενδέχεται διωχθούν αυτοτελώς ως φυσικοί αυτουργοί. Αυτό το σενάριο συχνά οδηγεί σε εκκλήσεις για μεταρρυθμίσεις στο διεθνές δίκαιο για την καλύτερη αντιμετώπιση των ρόλων που διαδραματίζουν τα κράτη στη διευκόλυνση ή τη διάπραξη διεθνών εγκλημάτων, διασφαλίζοντας ότι τόσο οι οντότητες, όσο και τα άτομα θεωρούνται εξίσου υπεύθυνοι (Guilfoyle, 2016).

Επιπλέον, η εφαρμογή στην πράξη αυτών των νομικών διακρίσεων αντιμετωπίζει εμπόδια, όπως η απροθυμία των κρατών να εκδώσουν ή να διώξουν τους υπηκόους τους, τις πολιτικές προκαταλήψεις στις διεθνείς σχέσεις και τη συζήτηση για την κυριαρχία, που μπορεί να εμποδίσουν την αποτελεσματικότητα του διεθνούς δικαίου. Ως εκ τούτου, ενώ το νομικό πλαίσιο για τη δίωξη ατόμων είναι ισχυρό, οι μηχανισμοί για την αντιμετώπιση της κρατικής ευθύνης σε εγκλήματα πολέμου απαιτούν περαιτέρω ανάπτυξη και παγκόσμια συνεργασία.

Συμπερασματικά, η σχέση μεταξύ της κρατικής ευθύνης και της ατομικής λογοδοσίας στο διεθνές δίκαιο είναι αναπόσπαστο στοιχείο για την κατανόηση της δίωξης των εγκλημάτων πολέμου. Η εξέλιξη από μια κρατοκεντρική προσέγγιση σε μια, που δίνει εξίσου έμφαση στην ατομική ευθύνη, έχει σηματοδοτήσει μια σημαντική πρόοδο στη διεθνή δικαιοσύνη. Ωστόσο, οι προκλήσεις εξακολουθούν να υπογραμμίζουν την ανάγκη για συνεχή διάλογο, νομική τελειοποίηση και διεθνή συνεργασία για να διασφαλιστεί ότι, τόσο τα κράτη, όσο και τα άτομα λογοδοτούν για τις πράξεις τους με τρόπο δίκαιο, ισότιμο και αποτελεσματικό.

2.7 Ο ρόλος της διεθνούς συνεργασίας στην επιβολή της νομοθεσίας για τα εγκλήματα πολέμου

Ο ρόλος της διεθνούς συνεργασίας για την επιβολή της νομοθεσίας για τα εγκλήματα πολέμου είναι καθοριστικός στο παγκόσμιο πλαίσιο διακυβέρνησης, ιδιαίτερα στο πεδίο του διεθνούς ποινικού δικαίου. Η αποτελεσματική επιβολή των κανόνων δικαίου για τα εγκλήματα πολέμου βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στη δύναμη και την ποιότητα της συνεργασίας μεταξύ κρατών και διεθνών φορέων. Αυτή η συνεργασία

είναι ουσιαστική, όχι μόνο για τη σύλληψη και τη δίωξη υπόπτων, αλλά και για τον ευρύτερο στόχο της εξασφάλισης δικαιοσύνης και λογοδοσίας στο διεθνές δίκαιο. Αυτή διευκολύνεται μέσω διαφόρων μηχανισμών, συμπεριλαμβανομένων των συνθηκών έκδοσης, των συνθηκών αμοιβαίας νομικής συνδρομής (MLAT) και της συμμετοχής κρατών σε διεθνείς οργανισμούς, όπως το ΔΠΔ, που έχουν σχεδιαστεί για να ενθαρρύνουν ένα συνεργατικό νομικό περιβάλλον, όπου τα εμπόδια στη δικαιοσύνη μπορούν να ελαχιστοποιηθούν ή να εξαλειφθούν.

Υποθέσεις όπως αυτές του Jean-Paul Akayesu και άλλων καταδεικνύουν πώς οι διεθνείς δικαστικοί μηχανισμοί μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά, όταν υποστηρίζονται από ισχυρή διεθνή συνεργασία (Fletcher, 2022). Ωστόσο, η περίπτωση του Omar al-Bashir απεικονίζει τα όρια μιας τέτοιας συνεργασίας, όταν εμπλέκονται πολιτικά συμφέροντα ή θεωρήσεις κυριαρχίας, συχνά εμποδίζοντας την ικανότητα του ΔΠΔ να εκτελεί εντάλματα σύλληψης (Mudukuti, 2020).

Θα πρέπει ωστόσο να εξαλειφθεί η έλλειψη πολιτικής βούλησης μεταξύ των κρατών να παραδώσουν τους οιοδήποτε ή de facto κατηγορούμενους σε διεθνή δικαστήρια, η οποία μπορεί να πηγάζει από εθνικά συμφέροντα, πολιτικές συμμαχίες ή φόβους διπλωματικών επιπτώσεων. Αυτή η απροθυμία συχνά επιδεινώνεται από την αρχή της κυριαρχίας, την οποία ορισμένα κράτη επικαλούνται για να αντισταθούν σε διεθνείς παρεμβάσεις ή νομικές υποχρεώσεις που θεωρούν ότι παραβιάζουν την εσωτερική δικαιοδοσία τους (Guilfoyle, 2016).

Επιπλέον, η διαφορετικότητα των ενυπαρχόντων νομικών συστημάτων και προτύπων δύναται επίσης να παρεμποδίσει την αποτελεσματική συνεργασία. Για παράδειγμα, ό,τι συνιστά έγκλημα πολέμου σύμφωνα με τους νόμους ενός έθνους μπορεί να μην αναγνωρίζεται ως τέτοιο σύμφωνα με τους νόμους κάποιου άλλου. Αυτή η θεσμική και νομική «ασυμφωνία» μπορεί να αποτελέσει τροχοπέδη στις διαδικασίες έκδοσης ή στην αμοιβαία νομική συνδρομή, αποδυναμώνοντας έτσι τη συνολική αποτελεσματικότητα της διεθνούς επιβολής του νόμου.

2.8 Συμπέρασμα

Η θεμελίωση της ατομικής ευθύνης στα εγκλήματα πολέμου αντιμετωπίζει ένα πλήθος σύγχρονων προκλήσεων που διευρύνουν τις δυνατότητες του διεθνούς δικαίου και των θεσμών του. Αυτές οι προκλήσεις κυμαίνονται από ζητήματα δικαιοδοσίας και πολιτικές παρεμβάσεις, έως αποδεικτικά εμπόδια και το πρωταρχικό ζήτημα της κρατικής συνεργασίας, αντανακλώντας το περίπλοκο τοπίο εντός του οποίου λειτουργεί η διεθνής ποινική δικαιοσύνη.

Για να προσπεραστούν αυτές οι προκλήσεις και τα συνακόλουθα εμπόδια, είναι αναγκαίο να ενισχυθούν τα διεθνή νομικά πλαίσια και να ενισχυθεί η λειτουργική ικανότητα των διεθνών ιδρυμάτων, όπως το ΔΠΔ, καθώς και η ταυτόχρονη οικοδόμηση ισχυρότερων διπλωματικών σχέσεων, που θα προτεραιοποιούν την θωράκιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσω της απρόσκοπτης και ανεξάρτητης λειτουργίας της δικαιοσύνης, έναντι της εξυπηρέτησης των εκάστοτε πολιτικών συμφερόντων.

Συνακόλουθα, η ενίσχυση των μηχανισμών συνεργασίας, σε συνδυασμό με την πολιτική βούληση για κρατική δέσμευση των διεθνών κανόνων και συμμόρφωση προς τις επιταγές της διεθνούς δικαιοσύνης, είναι απαραίτητη για την αποτελεσματική δίωξη των εγκλημάτων πολέμου.

Επιπρόσθετα, η διεύρυνση των νομικών και θεσμικών πλαισίων, που υποστηρίζουν τη συνεργασία θα είναι ουσιώδης για τη διασφάλιση ότι τα εγκλήματα πολέμου δεν θα μείνουν ατιμώρητα και ότι το διεθνές δίκαιο τηρεί τις αρχές του για απονομή δικαιοσύνης και ποινική λογοδοσία των υπόπτων και οιονεί κατηγορουμένων, ενώ η ενσωμάτωση πρακτικών αποκαταστατικής δικαιοσύνης, όπως αποζημιώσεις και μηχανισμοί αποκάλυψης της ουσιαστικής αλήθειας, παράλληλα με τις παραδοσιακές διώξεις, το διεθνές σύστημα ποινικής δικαιοσύνης μπορεί να αντιμετωπίσει τις ευρύτερες επιπτώσεις των εγκλημάτων πολέμου και να συμβάλει στη θεραπεία των κοινωνιών που διαλύονται από τις συγκρούσεις (Fletcher, 2022).

Τέλος, η συνεχής ανάπτυξη του διεθνούς ποινικού δικαίου θα εξαρτηθεί από την καλλιέργεια μιας παγκόσμιας κουλτούρας λογοδοσίας, όπου η ατιμωρησία για εγκλήματα πολέμου απορρίπτεται παγκοσμίως. Αυτό περιλαμβάνει, όχι μόνο τις επίμονες προσπάθειες των νομικών θεσμών, αλλά και τη δέσμευση της κοινωνίας των πολιτών, των μέσων ενημέρωσης και της διεθνούς κοινότητας στην υπεράσπιση της δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Akhavan, 1996; 2013).

Βιβλιογραφία 2^ο Κεφαλαίου

Akhavan, P. (1996). The International Criminal Tribunal for Rwanda: The politics and pragmatics of punishment. *American Journal of International Law*, 90(3), 501-510.

Akhavan, P. (2013). The rise, and fall, and rise, of international criminal justice. *Journal of international criminal justice*, 11(3), 527-536.

Ambos, K. (2011). International Criminal Law at the crossroads: From ad hoc imposition to a treaty based universal system. *Future Perspectives on International Criminal Justice*, 161-177.

- Cassese, A. (2002). From Nuremberg to Rome: International military tribunals to the international criminal court. *The Rome Statute of the international criminal court: a commentary*, 1, 33.
- Drumbl, M. A. (2007). *Atrocity, punishment, and international law*. Cambridge University Press.
- Fletcher, N. (2022). Sociolinguistic challenges of prosecuting rape as genocide at the international criminal tribunal for Rwanda: The trial of Jean-Paul Akayesu. *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique*, 35(4), 1597-1614.
- Guilfoyle, D. (2016). *International criminal law*. Oxford University Press.
- Kelsen, H. (1947). Will the judgment in the Nuremberg trial constitute a precedent in international law. *Int'l LQ*, 1, 153.
- Mariniello, T. (2012). Recent Developments: Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo: The First Judgment of the International Criminal Court's Trial Chamber. *International Human Rights Law Review*, 1(1), 137-147.
- May, L. (2006). Crimes against humanity. *Ethics & International Affairs*, 20(3), 349-352.
- Mudukuti, A. (2020). Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al-Bashir, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal. *American Journal of International Law*, 114(1), 103-109.
- Schabas, W. A. (2011). *An introduction to the international criminal court*. Cambridge University Press.
- United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court. (1998). *Rome Statute of the International Criminal Court*. UN.
- Werle, G., & Jessberger, F. (2020). *Principles of international criminal law*. Oxford University Press.
- Γάγγας, Δ. Σ. (2000). *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Γιαρένης Αρ. Ευγένιος (1995), *Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας, Θεωρία και Εφαρμογή*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.
- Γιαρένης Αρ. Ευγένιος, *Η αντιμετώπιση των εγκλημάτων Πολέμου, Από τη Νυρεμβέργη και το Τόκιο στο Μόνιμο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ) της Χάγης, Στρατιωτική Επιθεώρηση, Σεπ – Οκτ 2003*.
- Δασκαλοπούλου-Λιβαδά, Φ. (2013). *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο: Από τη Νυρεμβέργη στη Χάγη*. Νομική Βιβλιοθήκη, 22-23.
- Μαρούδα, Μ. Ν. (2004). *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου τελούμενες σε ένοπλες συρράξεις: η κρατική και ατομική ποινική ευθύνη σε κίνηση (Doctoral dissertation,*

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών).

Μπόλκας, Ν. Χ. (2010). Διεθνές ποινικό δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία και η εξέλιξη του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου σε σχέση με τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας.

Οικονομίδης, Κ., & Δούση, Ε. (2007). Το δίκαιο της ευθύνης των κρατών για διεθνείς αδικοπραξίες. Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα.

Ρούκουνας, Ε. (2010). Δημόσιο διεθνές δίκαιο. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κεφάλαιο 3^ο : Μεθοδολογία

3.1 Περιγραφή της Προσέγγισης Ανασκόπησης Βιβλιογραφίας

Η προσέγγιση της βιβλιογραφικής ανασκόπησης για αυτή τη διπλωματική σχετικά με την ποινική ευθύνη σε εγκλήματα πολέμου, με ιδιαίτερη έμφαση στην ατομική ποινική ευθύνη και τη δεσμευτικότητα ή μη της διαταγής, έχει σχεδιαστεί για να διερευνήσει διεξοδικά το πλούσιο τοπίο των διεθνών και εθνικών νομικών πλαισίων. Αυτή η εξερεύνηση διευκολύνεται μέσω της συστηματικής εξέτασης, όλων των διαθέσιμων πηγών, διασφαλίζοντας τη βαθιά και ευρεία κατανόηση του θέματος.

Πρωτεύουσες πηγές: Κεντρικό στοιχείο της αναθεώρησης είναι οι διεθνείς συνθήκες, η νομολογία από διεθνή δικαστήρια όπως το ΔΠΔ και τα εθνικά δικαστήρια, καθώς και καταστατικά σχετικά με εγκλήματα πολέμου και ατομική ποινική ευθύνη. Το Καταστατικό της Ρώμης του ΔΠΔ (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998) χρησιμεύει ως θεμελιώδες έγγραφο, που περιγράφει τη νομική βάση για τη δίωξη ατόμων για εγκλήματα πολέμου. Η νομολογία, όπως οι αποφάσεις του ICTY και του ICTR, παρέχει πρακτικές γνώσεις σχετικά με την εφαρμογή αυτών των νόμων (Akhavan, 1996; 2013). Ομοίως και οι αποφάσεις των ελληνικών κοινών ποινικών και στρατιωτικών δικαστηρίων.

Δευτερεύουσες πηγές: Η ανασκόπηση βασίζεται σε μεγάλο βαθμό σε επιστημονικά άρθρα, νομικά σχόλια και βιβλία που αναλύουν και ερμηνεύουν το πρωτογενές νομικό υλικό. Αυτές οι πηγές περιλαμβάνουν περιεκτικές αναλύσεις της νομολογίας σχετικά με τα εγκλήματα πολέμου και την ατομική ευθύνη, συζητώντας ευρύτερες νομικές θεωρίες και τις πρακτικές τους επιπτώσεις (Cassese, 2002; Schabas, 2011).

Τριτογενείς πηγές: Για να διασφαλιστεί η πλήρης κατανόηση, χρησιμοποιούνται τριτογενείς πηγές, όπως νομικά λεξικά και εγκυκλοπαίδειες, για να διευκρινιστούν οι νομικοί όροι και να δοθεί το πλαίσιο. Αυτές οι πηγές συμβάλλουν στη διαμόρφωση του ιστορικού και νομικού τοπίου εντός του οποίου εντοπίζονται τα εγκλήματα πολέμου και η ατομική ευθύνη, βοηθώντας στην ερμηνεία πιο περίπλοκων νομικών επιχειρημάτων και θεωριών.

Η σύνθεση αυτών των διαφορετικών πηγών περιλαμβάνει μια κριτική ανάλυση, όπου τα θέματα και τα πρότυπα προσδιορίζονται σε διαφορετικά νομικά συστήματα και ιστορικά πλαίσια. Αυτή η διαδικασία είναι ουσιώδους σημασίας για την κατανόηση του πώς οι διάφορες ερμηνείες και εφαρμογές του δικαίου συγκλίνουν και αποκλίνουν στη διεθνή σκηνή και σε συγκεκριμένες εθνικές δικαιοδοσίες, όπως η Ελλάδα. Αυτή η θεματική ανάλυση επιτρέπει μια λεπτομερή συζήτηση για το πώς η ατομική ευθύνη γίνεται

αντιληπτή και εφαρμόζεται σε παγκόσμιο επίπεδο και πώς αυτές οι αντιλήψεις έχουν εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου.

Αυτή η μεθοδική προσέγγιση στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας διασφαλίζει την πλήρη κατανόηση της πολυπλοκότητας και των διαφορετικών νομικών αποχρώσεων της ατομικής ποινικής ευθύνης για εγκλήματα πολέμου.

3.2 Προσέγγιση Ανάλυσης και Σύνθεσης της Βιβλιογραφίας

Η προσέγγιση για την ανάλυση και τη σύνθεση της βιβλιογραφίας για αυτή τη διπλωματική σχετικά με την ποινική ευθύνη σε εγκλήματα πολέμου περιλαμβάνει μια λεπτομερή ποιοτική μέθοδο που ενσωματώνει τη θεματική ανάλυση και τη συγκριτική νομική ανάλυση. Αυτή η μεθοδολογία είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση των διαφορετικών προοπτικών και νομικών πλαισίων που αφορούν την ατομική ποινική ευθύνη.

Θεματική Ανάλυση: Κεντρική θέση στη βιβλιογραφική ανασκόπηση είναι ο εντοπισμός θεμάτων που προκύπτουν από την ανάλυση πρωτογενών και δευτερογενών πηγών. Αυτή η διαδικασία περιλαμβάνει την κωδικοποίηση των δεδομένων και τη συγκέντρωση πληροφοριών που σχετίζονται με την ατομική ποινική ευθύνη σε εγκλήματα πολέμου σε διάφορα νομικά συστήματα και χρονικές περιόδους. Για παράδειγμα, οι αρχές που θεσπίστηκαν από τα δικαστήρια της Νυρεμβέργης και του Τόκιο χρησιμεύουν ως ιστορικά σημεία αναφοράς για την ατομική ευθύνη, παρέχοντας μια θεματική βάση για μεταγενέστερες αναλύσεις (Cassese, 2002; Schabas, 2011). Περαιτέρω, σύγχρονες ερμηνείες και εφαρμογές, όπως αυτές που απαντώνται στις αποφάσεις του ΔΠΔ, εξετάζονται για τη συμβολή τους στους εξελισσόμενους νομικούς κανόνες (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998).

Συγκριτική Ανάλυση: Αυτή η διπλωματική χρησιμοποιεί επίσης συγκριτική ανάλυση για να εξετάσει τις διαφορές και τις ομοιότητες στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η ατομική ποινική ευθύνη υπό διαφορετικά νομικά καθεστάτα, συμπεριλαμβανομένης μιας εστιασμένης ματιάς στις ελληνικές νομικές ερμηνείες σε σύγκριση με τα διεθνή πρότυπα. Αυτή η σύγκριση χρησιμοποιεί νομικές συζητήσεις από Έλληνες μελετητές και αποφάσεις από ελληνικά δικαστήρια για να αναδείξει μοναδικές εθνικές προοπτικές για το διεθνές δίκαιο (Μαρούδα, 2004; Ρούκουνας, 2010). Αυτή η ανάλυση είναι ουσιώδης για να γίνει αντιληπτό πως οι διεθνείς κανόνες εντοπίζονται και προσαρμόζονται στα εθνικά νομικά συστήματα και βοηθά στον εντοπισμό κενών ή ασυνεπειών στην εφαρμογή αυτών των κανόνων.

Σύνθεση Βιβλιογραφίας: Η σύνθεση περιλαμβάνει την ενσωμάτωση των πορισμάτων από θεματικές και συγκριτικές αναλύσεις για τη δημιουργία μιας συνεκτικής αφήγησης που αντιμετωπίζει τα ερευνητικά ερωτήματα της διπλωματικής. Αυτή η σύνθεση όχι μόνο χαρτογραφεί την εξέλιξη των νομικών θεωριών που σχετίζονται με την ατομική ποινική ευθύνη, αλλά επίσης ενσωματώνει αυτή την εξέλιξη τόσο σε παγκόσμια όσο και σε εθνική προοπτική. Οι γνώσεις από συγγραφείς όπως ο Akhavan (1996; 2013), οι οποίοι συζητούν τις πρακτικές συνέπειες της δίωξης εγκλημάτων πολέμου σε διεθνή δικαστήρια, και οι θεωρητικές βάσεις από νομικούς μελετητές όπως ο Kelsen (1947), παρέχουν βάθος στην ανάλυση, απεικονίζοντας πώς η θεωρία και η πρακτική διασταυρώνονται στο διεθνές ποινικό δίκαιο.

Η σύνθεση αντικατοπτρίζει επίσης τις πρακτικές προκλήσεις και τις θεωρητικές περιπλοκές που επισημάνθηκαν από τους μελετητές, διασφαλίζοντας μια ισορροπημένη κατανόηση του θέματος. Για παράδειγμα, οι συζητήσεις σχετικά με τις δυσκολίες επιβολής που αντιμετωπίζει το ΔΠΔ (Guilfoyle, 2016) και οι φιλοσοφικές συζητήσεις γύρω από τη δικαιοσύνη και την ηθική της δίωξης εγκλημάτων πολέμου (Drumbl, 2007) ενσωματώνονται στη συνολική ανάλυση, παρέχοντας μια διαφοροποιημένη άποψη της συνεχιζόμενης εξέλιξης στο διεθνές ποινικό δίκαιο.

3.3 Αιτιολόγηση της Βιβλιογραφικής Μεθόδου

Η βιβλιογραφική μέθοδος που χρησιμοποιείται σε αυτή τη διπλωματική είναι απαραίτητη για μια ολοκληρωμένη εξέταση του περίπλοκου νομικού τοπίου της ατομικής ποινικής ευθύνης για εγκλήματα πολέμου. Αυτή η μέθοδος περιλαμβάνει μια ενδελεχή ανασκόπηση και ανάλυση ενός ευρέος φάσματος κειμένων, συμπεριλαμβανομένων πρωτογενών νομικών εγγράφων, επιστημονικών άρθρων και δικαστικών γνωμοδοτήσεων, τα οποία είναι θεμελιώδη για την κατανόηση του τρόπου εφαρμογής του σύνθετου πλέγματος των κανόνων του διεθνούς ποινικού δικαίου στην θεωρία και στην πράξη.

Το σκεπτικό για την επιλογή της βιβλιογραφικής μεθόδου βασίζεται στην καταλληλότητα της για νομική έρευνα, όπου η κατανόηση των εξελισσόμενων νομικών κανόνων και προηγούμενων είναι ζωτικής σημασίας. Με τη βαθιά ενασχόληση με θεμελιώδεις και σύγχρονες πηγές, όπως τα έργα των Cassese (2002) και Schabas (2011), αυτή η προσέγγιση επιτρέπει μια λεπτομερή διερεύνηση του διαχρονικού τρόπου με τον οποίο αναπτύχθηκε το διεθνές ποινικό δίκαιο και πώς εφαρμόζεται ανά διαφορετική δικαιοδοσία. Επιπλέον, η μέθοδος υποστηρίζει μια ολοκληρωμένη σύνθεση ποικίλων προοπτικών, διασφαλίζοντας μια ισορροπημένη άποψη που περιλαμβάνει τόσο διεθνή πρότυπα όσο και συγκεκριμένες εθνικές πρακτικές, όπως αυτές που απαντώνται στις ελληνικές νομικές ερμηνείες (Μαρούδα, 2004; Ρούκουνας, 2010).

3.4 Συμπέρασμα

Η ερευνητική προσέγγιση έχει δομηθεί προσεκτικά για να μεγιστοποιήσει την αξιοπιστία και την εγκυρότητα των ευρημάτων, παρέχοντας μια ισχυρή βάση για την κατανόηση του τρόπου θεμελίωσης της ατομικής ποινικής ευθύνης και την έννοια της δεσμευτικότητας της διαταγής ή μη για εγκλήματα πολέμου σε εγχώριο και διεθνές ποινικό επίπεδο.

Βιβλιογραφία 3^ο Κεφαλαίου

Akhavan, P. (1996). The International Criminal Tribunal for Rwanda: The politics and pragmatics of punishment. *American Journal of International Law*, 90(3), 501-510.

Akhavan, P. (2013). The rise, and fall, and rise, of international criminal justice. *Journal of international criminal justice*, 11(3), 527-536.

Cassese, A. (2002). From Nuremberg to Rome: International military tribunals to the international criminal court. *The Rome Statute of the international criminal court: a commentary*, 1, 33.

Kelsen, H. (1947). Will the judgment in the Nuremberg trial constitute a precedent in international law. *Int'l LQ*, 1, 153.

Schabas, W. A. (2011). *An introduction to the international criminal court*. Cambridge University Press.

United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court. (1998). *Rome Statute of the International Criminal Court*. UN.

Κεφάλαιο 4^ο : Ανάλυση

4.1 Ο ρόλος του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ΔΠΔ)

Το ΔΠΔ αντιπροσωπεύει μια βασική εξέλιξη στα νομικά πλαίσια που διέπουν την ατομική ποινική ευθύνη. Όχι μόνο ενοποιεί προηγούμενα νομικά πρότυπα, αλλά εισάγει επίσης μηχανισμούς για τη συνεχή διεθνή διακυβέρνηση των εγκλημάτων πολέμου. Το πλαίσιο του ΔΠΔ είναι ουσιώδους σημασίας για την αντιμετώπιση των περιορισμών των ad hoc δικαστηρίων και τη διασφάλιση μιας συνεπούς και συστηματικής προσέγγισης στη διεθνή ποινική δικαιοσύνη. Η δικαιοδοσία του και η αρχή της συμπληρωματικότητας είναι ιδιαίτερα σημαντικές, καθώς περιηγούνται στην πολυπλοκότητα των διεθνών και εθνικών δικαιοδοσιών για τη δίωξη ατόμων για εγκλήματα πολέμου (Mudukuti, 2020).

4.2 Προκλήσεις και επεκτάσεις σε νομικά πλαίσια

Παρά τις εξελίξεις αυτές, η εφαρμογή νομικών πλαισίων για την ατομική ευθύνη έχει αντιμετωπίσει πολλές προκλήσεις. Ζητήματα όπως η κρατική κυριαρχία, οι πολιτικές επιρροές και οι περιορισμοί της διεθνούς δικαιοδοσίας έχουν συχνά παρεμποδίσει την αποτελεσματική επιβολή του διεθνούς ποινικού δικαίου (Guilfoyle, 2016). Επιπλέον, η εξελισσόμενη φύση του πολέμου, συμπεριλαμβανομένης της εμφάνισης μη κρατικών παραγόντων και του κυβερνοπολέμου, έχει προκαλέσει εκκλήσεις για περαιτέρω επέκταση και προσαρμογή των νομικών πλαισίων για την αντιμετώπιση νέων τύπων εγκλημάτων πολέμου και μεθόδων πολέμου (Werle & Jessberger, 2020). Περαιτέρω, η δυσχέρεια συλλογής αποδεικτικών στοιχείων αποτελεί επίσης σημαντικό εμπόδιο στη δίωξη των εγκλημάτων πολέμου. Η συγκέντρωση αξιόπιστων αποδεικτικών στοιχείων που πληρούν τα υψηλά πρότυπα που απαιτούνται για την βεβαιότητα ενοχής και προσωπικής ποινικής ευθύνης, που θεμελιώνει τον λόγο ενασχόλησης του διεθνούς δικαστή για άσκηση ποινικής δίωξης συχνά παρεμποδίζεται από την καταστροφή των αποδεικτικών στοιχείων, τον θάνατο των μαρτύρων ή την απροθυμία τους να καταθέσουν λόγω φόβου για αντίποινα. Αυτοί οι παράγοντες μπορούν να εμποδίσουν σοβαρά την ικανότητα των διεθνών δικαστηρίων να δημιουργήσουν βεβαιότητα ενοχής κατά ατόμων που κατηγορούνται για εγκλήματα πολέμου (Cassese, 2002).

Η ιστορική εξέλιξη των νομικών πλαισίων που αφορούν την ατομική ποινική ευθύνη για εγκλήματα πολέμου απεικονίζει μια δυναμική και προοδευτική διαμόρφωση του διεθνούς δικαίου. Από τα αρχικά μεταπολεμικά δικαστήρια μέχρι την ίδρυση μόνιμων θεσμών, όπως το ΔΠΔ, κάθε φάση συνέβαλε στην

τελειοποίηση των αρχών και των πρακτικών της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης. Αυτή η εξέλιξη αντανακλά μια συνεχή δέσμευση στις αρχές της λογοδοσίας και της δικαιοσύνης, διασφαλίζοντας ότι τα άτομα, ανεξάρτητα από το καθεστώς ή τη θέση τους, μπορούν να θεωρηθούν νομικά υπόλογα για εγκλήματα πολέμου. Αυτή η ανάλυση, όχι μόνο ενσωματώνει την ανάπτυξη του διεθνούς ποινικού δικαίου, αλλά υπογραμμίζει επίσης τη συνεχή ανάγκη προσαρμογής για την αντιμετώπιση των προκλήσεων των σύγχρονων διεθνών σχέσεων και των σεναρίων σύγκρουσης.

4.3 Προκλήσεις δικαιοδοσίας και διεθνής επιβολή

Οι προκλήσεις δικαιοδοσίας και οι περιπλοκές της διεθνούς επιβολής αποτελούν κεντρικά εμπόδια στην αποτελεσματική θεμελίωση της ατομικής ποινικής ευθύνης για εγκλήματα πολέμου. Αυτές οι προκλήσεις πηγάζουν από την περίπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ διεθνών κανόνων και εθνικής κυριαρχίας, τους δομικούς περιορισμούς των διεθνών θεσμών και τις πρακτικές δυσκολίες στην εκτέλεση διεθνών εντολών.

4.3.1 Η Αρχή της Συμπληρωματικότητας και τα Θέματα Δικαιοδοσίας

Το ΔΠΔ λειτουργεί σύμφωνα με την αρχή της συμπληρωματικότητας, η οποία υποστηρίζει ότι το Δικαστήριο θα ασκήσει δίωξη μόνο όταν οι εθνικές δικαιοδοσίες δεν είναι σε θέση ή δεν επιθυμούν να το πράξουν (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998). Αυτή η αρχή στοχεύει στο σεβασμό της εθνικής κυριαρχίας, επιτρέποντας στα κράτη να έχουν τον πρώτο λόγο στον χειρισμό των εγκλημάτων πολέμου στο εσωτερικό. Ωστόσο, αυτή η προσέγγιση συχνά οδηγεί σε διενέξεις δικαιοδοσίας και προκλήσεις επιβολής. Τα κράτη μπορεί να είναι απρόθυμα να διώξουν ισχυρές πολιτικές προσωπικότητες ή μπορεί να μην έχουν τη νομική υποδομή για να χειριστούν αποτελεσματικά περίπλοκες υποθέσεις εγκλημάτων πολέμου. Όπως τονίζει ο Mudukuti (2020), αυτά τα διλήμματα δικαιοδοσίας μπορούν να υπονομεύσουν την ικανότητα του ΔΠΔ να επιβάλλει με συνέπεια το διεθνές ποινικό δίκαιο και μπορεί να οδηγήσει σε ατιμωρησία για σοβαρά εγκλήματα.

4.3.2 Προκλήσεις Κρατικής Συνεργασίας και Πολιτικής Βούλησης

Η επιβολή των διεθνών ποινικών προτύπων είναι ουσιαδώς εξαρτώμενη από την αγαστή κρατική συνεργασία. Ωστόσο, οι πολιτικοί παράγοντες επηρεάζουν συχνά την προθυμία των κρατών να

συμμορφωθούν ή να υποστηρίξουν τις εντολές του ΔΠΔ. Αυτό είναι εμφανές σε περιπτώσεις, όπου τα εντάλματα σύλληψης που εκδίδονται από το ΔΠΔ δεν εκτελούνται λόγω πολιτικών συμμαχιών ή φόβων για διπλωματικές συνέπειες. Για παράδειγμα, το ΔΠΔ αντιμετώπισε σημαντικές προκλήσεις στην εξασφάλιση της σύλληψης κατηγορουμένων ατόμων όπως ο Σουδανός Πρόεδρος Omar al-Bashir, αποδεικνύοντας τους περιορισμούς της διεθνούς επιβολής του νόμου εν όψει της γεωπολιτικής πραγματικότητας (Guilfoyle, 2016).

4.3.3 Δομικοί Περιορισμοί Διεθνών Δικαστηρίων

Τα διεθνή δικαστήρια όπως το ΔΠΔ αντιμετωπίζουν επίσης διαρθρωτικούς περιορισμούς που εμποδίζουν τη δικαιοδοσία τους. Το Καταστατικό της Ρώμης περιορίζει τη δικαιοδοσία του ΔΠΔ σε εγκλήματα που διαπράττονται στην επικράτεια των κρατών μερών ή από υπηκόους τους, εκτός εάν μια υπόθεση παραπεμφθεί από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Αυτός ο δικαιοδοτικός περιορισμός οριοθετεί την δυνατότητα του Δικαστηρίου στο να επεμβαίνει σε περιοχές, όπου διαπράττονται μερικά από τα πιο σοβαρά εγκλήματα πολέμου, αλλά που βρίσκονται εκτός της δικαιοδοσίας του. Έτσι, η αποτελεσματικότητα του διεθνούς ποινικού δικαίου συχνά εξαρτάται από τη διεθνή πολιτική και τα στρατηγικά συμφέροντα ισχυρών κρατών (Schabas, 2011). Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η έκδοση εντάλματος σύλληψης τον Μάρτιο του 2023 από το ΔΠΔ κατά του Ρώσου Προέδρου Βλαντιμίρ Πούτιν για διάπραξη από μέρους του εγκλημάτων πολέμου κατά της Ουκρανίας. Στο βαθμό που η Ρωσία ουδόλως αναγνωρίζει το θεσμικό ρόλο και την εν γένει αρμοδιότητα του ΔΠΔ η έκδοση αυτού του εντάλματος δεν θα οδηγήσει ει τον Ρώσο Πρόεδρο ενώπιον του δικαστηρίου στη Χάγη και εν τοις πράγμασι ουδεμία έννομη συνέπεια αναπτύσσει για τον τελευταίο. Το ίδιο ισχύει και για τα εντάλματα σύλληψης του ΔΠΔ κατά του Νετανιάχου, Πρωθυπουργού του Ισραήλ και του ηγέτη της Χαμάς.

4.3.4 Ο ρόλος της καθολικής δικαιοδοσίας

Ως απάντηση σε αυτές τις προκλήσεις, η αρχή της καθολικής δικαιοδοσίας αναδεικνύεται ως κυρίαρχη. Και τούτο διότι αυτή η αρχή επιτρέπει στα εθνικά δικαστήρια, εγκαθιδρύοντας την τοπική τους αρμοδιότητα και διεθνή δικαιοδοσία, να διώκουν άτομα για ειδικά διεθνή εγκλήματα, όπου, από όποιον και κατά όποιου τελεστούν. Αυτή η προσέγγιση συμβάλλει στην κάλυψη των κενών, που αφήνουν τα διεθνή δικαστήρια και μπορεί να λειτουργήσει ως σημαντικός αποτρεπτικός παράγοντας κατά της ατιμωρησίας. Ωστόσο, η εφαρμογή της καθολικής δικαιοδοσίας είναι συχνά αμφιλεγόμενη, εγείροντας

ζητήματα νεοαποικιοκρατίας και παραβίασης της κρατικής κυριαρχίας, που μπορεί να περιπλέξει τις διεθνείς σχέσεις και τις προσπάθειες επιβολής (Cassese, 2002).

Τα ανωτέρω ζητήματα περί της ορθής εφαρμογής της δικαιοδοσίας και τη δυνατότητα επιβολής των κανόνων της εντός της σφαίρας του διεθνούς ποινικού δικαίου υπογραμμίζουν τη σύνθετη και εύθραυστη ισορροπία μεταξύ της τήρησης των διεθνών νομικών προτύπων και του σεβασμού της εθνικής κυριαρχίας. Ενώ ιδρύματα όπως το ΔΠΔ έχουν κάνει σημαντικά βήματα στην αντιμετώπιση των εγκλημάτων πολέμου και στη διασφάλιση της ποινικής λογοδοσίας των υπόπτων και συνακόλουθης ποινικής τους καταστολής, η αποτελεσματικότητά του συχνά παρεμποδίζεται από την ύπαρξη των ειρηνικών πολιτικών και δομικών σκοπιμοτήτων. Το εξελισσόμενο τοπίο του διεθνούς ποινικού δικαίου συνεχίζει να δοκιμάζει τα όρια εφαρμογής των κανόνων της δικαιοδοσίας, απαιτώντας συνεχείς προσαρμογές για την καλύτερη αντιμετώπιση της πραγματικότητας των παγκόσμιων συγκρούσεων και των επιταγών της δικαιοσύνης. Αυτή η ανάλυση υπογραμμίζει την ανάγκη για ισχυρή διεθνή συνεργασία των μερών και θέσπιση καινοτόμων νομικών κανόνων για να ξεπεραστούν τα προσκόμματα ορθής εφαρμογής και να προασπιστεί η αποτελεσματικότερη λειτουργία της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης.

4.4 Μελέτες περιπτώσεων για δικαστικές κρίσεις «ορόσημων»

Η εξέταση των αποφάσεων-ορόσημων στη σφαίρα του διεθνούς ποινικού δικαίου προσφέρει πολύπλευρη κατανόηση για την πρακτική εφαρμογή της ατομικής ποινικής ευθύνης στα εγκλήματα πολέμου. Αυτές οι δικαστικές αποφάσεις δεν χρησιμεύουν μόνο ως νομικά προηγούμενα, αλλά και ως νομολογιακά σημεία αναφοράς για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας της απονομής της ποινικής δικαιοσύνης των διεθνών συστημάτων. Αυτή η ενότητα εμβαθύνει σε ουσιώδεις υποθέσεις που έχουν συμβάλει στην αποκρυστάλλωση της έννοιας της ατομικής ευθύνης για εγκλήματα πολέμου και την συνακόλουθη πρακτική εφαρμογή της.

4.4.1 Εισαγγελέας κατά Ντούσκο Τάντις (ICTY)

Η υπόθεση εναντίον του Ντούσκο Τάντις ήταν μια από τις πρώτες και πιο σημαντικές δίκες που διεξήχθη από το ICTY. Έθεσε κρίσιμα προηγούμενα για τη δίωξη των εγκλημάτων πολέμου, ιδίως όσον αφορά την ατομική ποινική ευθύνη και τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου για τέτοια εγκλήματα. Η υπόθεση του Τάντις ήταν πρωτοποριακή, όσον αφορά τη διαπίστωση ότι οι πράξεις που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια μιας

εσωτερικής σύγκρουσης θα μπορούσαν να συνιστούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και ότι οι μη κρατικοί παράγοντες θα μπορούσαν να θεωρηθούν ποινικά υπεύθυνοι σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο (Akhavan, 1996; 2013). Αυτή η υπόθεση υπογράμμισε την αρχή ότι μεμονωμένες ενέργειες που συμβάλλουν σε ευρύτερες φρικαλεότητες, ανεξάρτητα από την επίσημη ιδιότητα ή την αμεσότητα της δράσης, θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε ατομικές ποινικές διώξεις, αποφάνθηκε δηλαδή ότι τα άτομα θα μπορούσαν να θεωρηθούν προσωπικά υπεύθυνα για πράξεις που διαπράχθηκαν από εκείνα, τόσο σε διεθνείς όσο και σε μη διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις δημιουργώντας σημαντικό νομολογιακό προηγούμενο.

4.4.2 Εισαγγελίας κατά Jean-Paul Akayesu (ICTR)

Η δίκη του Jean-Paul Akayesu από το ICTR σηματοδότησε μια ιστορική στιγμή στον ορισμό και τη δίωξη της γενοκτονίας και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας, συμπεριλαμβανομένης της πρώτης καταδίκης για γενοκτονία με βάση την άμεση και δημόσια υποκίνηση ενός ατόμου. Επιπλέον, αυτή η υπόθεση ήταν μνημειώδης για τον ορισμό της σεξουαλικής βίας και του βιασμού ως όργανα γενοκτονίας και εγκλημάτων πολέμου. Οι αποφάσεις στο Akayesu είχαν βαθιά επιρροή στο μεταγενέστερο διεθνές ποινικό δίκαιο, ιδιαίτερα στην επέκταση του πεδίου των ενεργειών που θεωρούνται γενοκτονίες και στην έμφαση του ρόλου των εγκλημάτων με βάση το φύλο στις διεθνείς διώξεις (Fletcher, 2022).

4.4.3 Εισαγγελίας κατά Thomas Lubanga Dyilo (ICC-01/04-01/06)

Η δίκη του Thomas Lubanga ήταν η πρώτη που ολοκληρώθηκε από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο και κατέληξε σε μια απόφαση ορόσημο σχετικά με τη χρήση παιδιών στρατιωτών. Ο Λουμπάνγκα καταδικάστηκε για το ρόλο του στην υποχρεωτική στρατολόγηση ανήλικων παιδιών κάτω των 15 ετών προκειμένου να συμμετάσχουν σε εχθροπραξίες. Αυτή η υπόθεση, όχι μόνο ανέδειξε το ζήτημα των παιδιών στρατιωτών, αλλά και δημιούργησε σημαντικά νομικά προηγούμενα σχετικά με τα μέσα απόδειξης που απαιτούνται για την καταδίκη και τον ορισμό της «ενεργητικής συμμετοχής» στις εχθροπραξίες. Η υπόθεση Lubanga αναφέρεται συχνά σε συζητήσεις σχετικά με την αποτελεσματικότητα του ΔΠΔ και την εστίασή του στα εγκλήματα κατά των παιδιών σε ένοπλες συγκρούσεις (Mariniello, 2012).

4.4.4 Εισαγγελέας κατά Omar Hassan Ahmad Al Bashir (ICC)

Η έκδοση εντάλματος σύλληψης κατά του Ομάρ Αλ Μπασίρ, του εν ενεργεία Προέδρου του Σουδάν, από το ΔΠΔ σηματοδότησε μια σημαντική στιγμή στην επιδίωξη της δικαιοσύνης για εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Αυτή ήταν η πρώτη περίπτωση όπου το ΔΠΔ ζήτησε τη σύλληψη ενός σημερινού αρχηγού κράτους, αμφισβητώντας τους κανόνες των διεθνών σχέσεων και την ασυλία που παραδοσιακά χορηγείται σε τέτοιους ηγέτες. Η υπόθεση εναντίον του Αλ Μπασίρ υπογράμμισε τις προκλήσεις της επιβολής διεθνών εντολών κατά ισχυρών πολιτικών προσωπικοτήτων και τόνισε τις εντάσεις μεταξύ της διεθνούς δικαιοσύνης και της πολιτικής πραγματικότητας (Mudukuti, 2020). Αντιπροσωπεύει δε μια τολμηρή επιβεβαίωση της δέσμευσης της διεθνούς κοινότητας για ποινική κατηγορία, ανεξάρτητα από την κοινωνικοπολιτική θέση του δράστη.

Αυτές οι δικαστικές κρίσεις απεικονίζουν συλλογικά τις πολυπλοκότητες και τις προκλήσεις της εφαρμογής του δόγματος της ατομικής ποινικής ευθύνης στο διεθνές δίκαιο. Αντικατοπτρίζουν την εξελισσόμενη φύση των νομικών ερμηνειών και τον αντίκτυπο των δικαστικών αποφάσεων στην ανάπτυξη των διεθνών προτύπων ποινικού δικαίου. Κάθε υπόθεση συνέβαλε μοναδικά στο νομικό προηγούμενο, επηρεάζοντας τις επόμενες υποθέσεις και τον ευρύτερο διάλογο για την ευθύνη για εγκλήματα πολέμου. Η ανάλυση αυτών των αποφάσεων αποκαλύπτει όχι μόνο την πρόοδο που σημειώθηκε στη διεθνή ποινική δικαιοσύνη αλλά και τις συνεχιζόμενες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν τα δικαστήρια, όσον αφορά την τήρηση των αρχών της δικαιοσύνης και της διεθνούς συνεργασίας.

4.5 Συγκριτική Ανάλυση Ελληνικών Ερμηνειών

Η Συγκριτική Ανάλυση των ελληνικών ερμηνειών για την ατομική ευθύνη για εγκλήματα πολέμου, υπό το πρίσμα του διεθνούς ποινικού δικαίου, παρέχει ουσιώδεις πληροφορίες για τον τρόπο που η Ελλάδα ενσωματώνει και ερμηνεύει τα διεθνή νομικά πρότυπα. Αυτό το τμήμα εξετάζει την ελληνική νομική πραγματικότητα και τις δικαστικές αποφάσεις, συγκρίνοντάς τα με ευρύτερα διεθνή νομικά πρότυπα για να αποσαφηνίσει διαφορές, ομοιότητες και μοναδικές προοπτικές που αναδύονται από το ελληνικό νομικό σύστημα.

4.5.1 Ελληνικό Νομικό Πλαίσιο και Διεθνές Δίκαιο

Οι ελληνικές νομικές ερμηνείες των εγκλημάτων πολέμου έχουν θεμελιώδεις ρίζες στο διεθνές δίκαιο, ωστόσο παρουσιάζουν μοναδικά εθνικά χαρακτηριστικά που διαμορφώνονται από τη νομική κουλτούρα και τις ιστορικές εμπειρίες της Ελλάδας. Τα βασικά νομικά κείμενα και οι δικαστικές αποφάσεις αντικατοπτρίζουν τη δέσμευση της Ελλάδας να τηρεί το διεθνές ποινικό δίκαιο εντός της δικαιοδοσίας της. Για παράδειγμα, τα έργα των Οικονομίδη & Δούση (2007) και Ρούκουνα (2010) απεικονίζουν πώς το ελληνικό δίκαιο ενσωματώνει διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις στο εσωτερικό δίκαιο, τονίζοντας τη σημασία της ευθυγράμμισης με τα διεθνή πρότυπα διατηρώντας παράλληλα την κυριαρχία.

4.5.2 Ανάλυση της Ελληνικής Νομολογίας για τα Εγκλήματα Πολέμου

Η ελληνική νομολογία συχνά αντικατοπτρίζει τις διεθνείς αρχές, αλλά παρέχει επίσης διακριτές ερμηνείες που αντικατοπτρίζουν το ιστορικό και γεωπολιτικό πλαίσιο της Ελλάδας. Για παράδειγμα, ο χειρισμός των υποθέσεων που σχετίζονται με εγκλήματα πολέμου από τα ελληνικά δικαστήρια, όχι μόνο τηρεί τους διεθνείς κανόνες, αλλά λαμβάνει επίσης υπόψη του ζητήματα περιφερειακής ασφάλειας και ιστορικών συγκρούσεων. Αυτό είναι εμφανές σε δικαστικές αποφάσεις που μερικές φορές τονίζουν την ανάγκη για μια ισορροπημένη προσέγγιση μεταξύ των διεθνών υποχρεώσεων και των συμφερόντων εθνικής ασφάλειας, (Μαρούδα, 2004).

4.5.3 Ελληνική Προσέγγιση Ατομικής Ευθύνης

Η ελληνική νομική προσέγγιση συμβάλλει σημαντικά στη συζήτηση για την ατομική ποινική ευθύνη για εγκλήματα πολέμου. Μελετητές όπως ο Αντωνόπουλος (2003) και ο Καστανάς (1999) συζητούν τις φιλοσοφικές και νομικές βάσεις της ατομικής ευθύνης με τρόπο που γεφυρώνει τα διεθνή δόγματα με την ελληνική νομική σκέψη. Οι αναλύσεις τους συχνά υπογραμμίζουν τις ηθικές διαστάσεις της δικαιοσύνης και τις πρακτικές συνέπειες της δίωξης εγκλημάτων πολέμου, αντανακλώντας μια βαθιά δέσμευση, τόσο με τη διεθνή νομική θεωρία, όσο και με την πραγματικότητα της επιβολής.

4.5.4 Συγκρίσεις με διεθνείς δικαιοδοσίες

Σε σύγκριση με τις διεθνείς δικαιοδοσίες, οι ελληνικές ερμηνείες των εγκλημάτων πολέμου και της ατομικής ευθύνης μερικές φορές δείχνουν μια πιο προσεκτική προσέγγιση της καθολικής δικαιοδοσίας. Αυτό είναι ιδιαίτερα αξιοσημείωτο όταν πρόκειται για τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τη γενοκτονία, όπου η ελληνική νομική σκέψη τονίζει τη σημασία των διπλωματικών σχέσεων και της διεθνούς συνεργασίας. Τέτοιες προοπτικές είναι καίριες για την κατανόηση πρακτικών προκλήσεων σχετιζόμενων με την επιβολή του διεθνούς ποινικού δικαίου σε εθνικό πλαίσιο, όπως συζητήθηκαν από μελετητές όπως ο Παζαρτζής (2007) και ο Μπόλκας (2010).

4.5.5 Συνεισφορές στον Διεθνή Νομικό Λόγο

Οι Έλληνες νομικοί μελετητές και επαγγελματίες όχι μόνο ακολουθούν τα διεθνή νομικά πρότυπα αλλά συμβάλλουν και στην ανάπτυξή τους. Προσφέροντας γνώσεις βασισμένες στις νομικές και ιστορικές εμπειρίες της Ελλάδας, οι ελληνικές συνεισφορές εμπλουτίζουν τον διεθνή λόγο, φέρνοντας την προσοχή σε ζητήματα όπως η ισορροπία μεταξύ της κρατικής κυριαρχίας και της διεθνούς δικαιοσύνης. Αυτό φαίνεται στο επιστημονικό έργο των Ενεπεκίδη (1918) και Χορτάτου (1999), οι οποίοι διερευνούν τη δυναμική του διεθνούς δικαίου από ελληνική προοπτική.

Η συγκριτική ανάλυση των ελληνικών ερμηνειών των εγκλημάτων πολέμου και της ατομικής ποινικής ευθύνης παρέχει μια πλουσιότερη κατανόηση της διαφορετικότητας στο διεθνές ποινικό δίκαιο. Αποκαλύπτει πώς η Ελλάδα ακολουθεί τη διπλή της δέσμευση για την τήρηση των διεθνών νομικών προτύπων και την αντιμετώπιση των μοναδικών εθνικών της συμφερόντων. Η ανάλυση αυτή υπογραμμίζει τη σημασία της εξέτασης των εθνικών πλαισίων για την επιβολή του διεθνούς δικαίου, αναδεικνύοντας τόσο τις προκλήσεις όσο και τις συνεισφορές της Ελλάδας στην ευρύτερη διεθνή νομική κοινότητα. Μέσω αυτής της συγκριτικής προσέγγισης, η διπλωματική όχι μόνο εμβαθύνει την κατανόηση των ελληνικών νομικών ερμηνειών αλλά και τις εντάσσει στην παγκόσμια προσπάθεια διασφάλισης λογοδοσίας για εγκλήματα πολέμου.

4.6 Μη κρατικοί φορείς και ατομική ευθύνη

Έχει ήδη ειπωθεί, πως μία από τις πιο σημαντικές προκλήσεις στις σύγχρονες συγκρούσεις είναι η άνοδος μη κρατικών παραγόντων που εμπλέκονται σε εχθροπραξίες, που παραδοσιακά θα ήταν το πεδίο των κρατικών στρατευμάτων. Η εμπλοκή αυτών των παραγόντων περιπλέκει την εφαρμογή του διεθνούς δικαίου, το οποίο ιστορικά ήταν κρατοκεντρικό. Οι Werle & Jessberger (2020) συζητούν τις επιπτώσεις αυτής της αλλαγής, σημειώνοντας ότι τα διεθνή νομικά πλαίσια έχουν αργήσει να προσαρμοστούν στην πραγματικότητα, όπου οι μη κρατικοί φορείς διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στις ένοπλες συγκρούσεις. Αυτό το ζήτημα εγείρει κρίσιμα ερωτήματα σχετικά με τη δικαιοδοσία, τη λογοδοσία και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων οι μη κρατικοί φορείς μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνοι για εγκλήματα πολέμου.

4.7 Συμπέρασμα

Ο ρόλος του ΔΠΔ είναι καίριος στην άσκηση των διώξεων για τα εγκλήματα πολέμου και στην εν γένει καταπολέμησή τους και τούτο ανεξάρτητα από τα ζητήματα δυσλειτουργίας του, που προκαλούνται από τους διεθνείς δικαιοδοτικούς περιορισμούς και τις εφαρμοζόμενες αρχές της συμπληρωματικότητας και της καθολικής δικαιοδοσίας, την κρατική κυριαρχία και την έλλειψη αμιγούς διεθνούς συνεργασίας. Παρά τα εμπόδια αυτά, το ΔΠΔ μέσω των εκδοθεισών δικαστικών αποφάσεών του καταδεικνύει την κραταιά βούλησή του για ουσιαστική εφαρμογή του σύνθετου πλέγματος των διατάξεων του διεθνούς ποινικού και μη δικαίου και συνακόλουθα τη θεμελίωση της ατομικής ποινικής ευθύνης, ακόμα και για μη αξιωματούχους ή κυβερνητικά ενεχόμενους υπόπτους. Σε εσωτερικό επίπεδο, η Ελλάδα τηρεί το διεθνές ποινικό δίκαιο εντός της δικαιοδοσίας της με ταυτόχρονη προσήλωση στην προστασία της κρατικής κυριαρχίας και της περιφρούρησης του έθνους.

Βιβλιογραφία 4^ο Κεφαλαίου

Akhavan, P. (1996). The International Criminal Tribunal for Rwanda: The politics and pragmatics of punishment. *American Journal of International Law*, 90(3), 501-510.

Akhavan, P. (2013). The rise, and fall, and rise, of international criminal justice. *Journal of international criminal justice*, 11(3), 527-536.

Cassese, A. (2002). From Nuremberg to Rome: International military tribunals to the international criminal court. *The Rome Statute of the international criminal court: a commentary*, 1, 33.

Fletcher, N. (2022). Sociolinguistic challenges of prosecuting rape as genocide at the international criminal tribunal for Rwanda: The trial of Jean-Paul Akayesu. *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique*, 35(4), 1597-1614.

Guilfoyle, D. (2016). *International criminal law*. Oxford University Press.

Mariniello, T. (2012). Recent Developments: Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo: The First Judgment of the International Criminal Court's Trial Chamber. *International Human Rights Law Review*, 1(1), 137-147.

Mudukuti, A. (2020). Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al-Bashir, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal. *American Journal of International Law*, 114(1), 103-109.

Schabas, W. A. (2011). *An introduction to the international criminal court*. Cambridge University Press.

United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court. (1998). *Rome Statute of the International Criminal Court*. UN.

Werle, G., & Jessberger, F. (2020). *Principles of international criminal law*. Oxford University Press.

Αντωνόπουλος, Κ. (2003). *Η ατομική ποινική ευθύνη στο Διεθνές Δίκαιο*. Εκδ Αντ. Σάκκουλα

Καστανάς, Η. (1999). Παγκοσμιοποίηση της δικαιοσύνης και ανθρώπινα δικαιώματα. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 235-252.

Μαρούδα, Μ. Ν. (2004). *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου τελούμενες σε ένοπλες συρράξεις: η κρατική και ατομική ποινική ευθύνη σε κίνηση* (Doctoral dissertation, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών).

Μπόλκας, Ν. Χ. (2010). *Διεθνές ποινικό δικαστήριο για την πρώην Γιουγκοσλαβία και η εξέλιξη του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου σε σχέση με τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας*.

Παζαρτζή, Κ. Κ. Φ. (2007). *Η διεθνής ποινική δικαιοσύνη ως μηχανισμός επιβολής του διεθνούς δικαίου*.

Κεφάλαιο 5^ο : Η λειτουργία της διαταγής που θεμελιώνει ατομική ποινική ευθύνη στο ελληνικό στρατιωτικό ποινικό δίκαιο

Στη λειτουργία του χώρου των Ενόπλων Δυνάμεων είναι εδραιωμένη η διάκριση μεταξύ οδηγίας, στρατιωτικής εντολής και διαταγής, όπως αυτές μνημονεύονται στο άρθρο 10 παρ. 8 του ΣΚ 20 – 1 (ΠΔ 130/1984) και στο άρθρο 305 του 3^{ου} Κεφαλαίου των ΔΠΝ (ΠΔ 210/1993)

5.1 Η έννοια της οδηγίας στο στρατιωτικό ποινικό δίκαιο

Σαφής ορισμός της έννοιας της οδηγίας περιλαμβάνεται στο ΠΔ 210/1993 περί «Διατάξεων ΠΝ». Ειδικότερα, στο κεφάλαιο 3 και στο άρθρο 0305, προβλέπεται ότι οι οδηγίες είναι κατευθυντήριες γραμμές και υποδείξεις που δεν αξιώνουν ρητή, ακριβή και απαρέγκλιτη εφαρμογή, καθόσον επιτρέπουν την προσαρμογή τους με πρωτοβουλία του αποδέκτη τους, ο οποίος μπορεί να αναλάβει εκείνη την ενέργεια που θεωρεί καλύτερη κατά τις ειδικότερες περιστάσεις και την αναπτυσσόμενη εκάστοτε επιχειρησιακή δυναμική. Υπό την έννοια αυτή υπάρχει δυνατότητα καταλογισμού και ατομικής ευθύνης στον τελικό εφαρμοστή της οδηγίας, εφόσον παραβιάζει σημαντικά έννομα αγαθά, που η προστασία τους καλύπτεται με κυρωτικούς κανόνες.

5.2 Η έννοια της στρατιωτικής εντολής στο στρατιωτικό ποινικό δίκαιο

Ακολούθως, η εντολή είναι εκείνη που πρέπει να εφαρμοστεί επακριβώς χωρίς να είναι επιτρεπτή η παραμικρή απόκλιση από το περιεχόμενό της σε αντίθεση με την οδηγία. Οι «εντολές» ενδέχεται να αποτελούν στοιχείο της αντικειμενικής υπόστασης του ποινικού αδικήματος υπό τον όρο, ότι είναι απόλυτα δεσμευτικές και ουδέν περιθώριο εγκαταλείπουν στον υπόχρεο τήρησής τους πέραν της τυπικής εφαρμογής τους. Απαγορεύεται άλλη προσθετική ή υπολειμματική (μερική) υλοποίησή τους. Μάλιστα, τιμωρούνται και μόνο με την παραβίασή τους χωρίς να απαιτείται ουσιαστικό αποτέλεσμα.

Είναι δηλαδή *«μη αυτοτελής διαταγή, η οποία συνδέεται άμεσα με τη λειτουργική έκφραση ορισμένης υπηρεσίας, διευκολύνοντας την εκτέλεσή της, έτσι ώστε να εξυπηρετηθεί άμεσα ο σκοπός της»* (βλ. ΣυμβΔιαρκΣτρΘεσ. 421/1986 με πρόταση Α. Παπαδαμάκη, στα Ποινικά Ανάλεκτα του ίδιου 1994, σελ.

127, Κ. Γιαννήρη, Ερμηνεία ΣΠΚ, 1959, σελ. 91, Α. Παπαδαμάκη. Σχετικά με την παράβαση στρατιωτικής εντολής, Υπεράσπιση 1991, σελ. 983, ΑΠ 506/80 με πρότ. Α. Φλώρου, ΠοινΧρον 1980, σελ. 675 επ.).

Οι στρατιωτικές εντολές είναι κατά κανόνα έγγραφες και συγκεκριμένα αναγράφονται στους στρατιωτικούς κανονισμούς, αλλά και σε γενικές και πάγιες διαταγές ή οδηγίες, ενώ δεν αποκλείεται να δίδονται κατά περίπτωση και ειδικές τέτοιες εντολές, ανάλογα με το σκοπό της συγκεκριμένης υπηρεσίας (Γ. Δουβλέκας, Γ. Κουτσαγγέλης, 2023).

Κύριο χαρακτηριστικό των στρατιωτικών εντολών είναι ο υποβοηθητικός χαρακτήρας μίας ουσιαστικής υπηρεσίας, που εντάσσεται στον προορισμό και την αποστολή των Ενόπλων Δυνάμεων. Εξαιτίας ακριβώς του υποβοηθητικού και διευκολυντικού τους χαρακτήρα αποκλείεται κατά κανόνα το περιεχόμενό τους να προσβάλλει συγκεκριμένα έννομα αγαθά που προστατεύονται ποινικά.

Έτσι, ατομική ποινική ευθύνη Στελέχους θεμελιώνεται όταν ενυπάρχει παράβαση κοινώς αναγνωρισμένου και απαρεγκλίτως τηρουμένου κανόνα συμπεριφοράς κατά τη διεξαγωγή του αντίστοιχου στρατιωτικού εγχειρήματος, που οδήγησε στη μη ορθή και τελέσφορη ολοκλήρωσή του. Ταυτόχρονα, ατομική ποινική ευθύνη θεμελιώνεται και στις περιπτώσεις που άλλος στρατιωτικός εξαναγκάζει ή παραπλανά το στρατιωτικό, ο οποίος εκτελεί την κύρια στρατιωτική υπηρεσία σε παράβαση μίας επιμέρους εντολής, η οποία αναφέρεται στην ορθή εκτέλεση της κύριας αυτής υπηρεσίας με αποτέλεσμα η συμπεριφορά του πρώτου να συνιστά το αξιόποιο περιεχόμενο της εκβίασης στρατιωτικής εντολής (Γιαρένης, 2005).

Στο ελληνικό στρατιωτικό ποινικό δίκαιο η θεμελίωση ατομικής ποινικής ευθύνης κατά την μη ορθή εκτέλεση των στρατιωτικών καθηκόντων και των δοθεισών εντολών ή την εκβίαση αυτών προβλέπεται στο άρθρο 55 του Στρατιωτικού Ποινικού Κώδικα που τιτλοφορείται «Παράβαση και εκβίαση στρατιωτικής εντολής». Κατά το τελευταίο «1. Στρατιωτικός που παραβαίνει στρατιωτική εντολή ή εξαναγκάζει ή παραπλανά άλλο στρατιωτικό σε παράβαση τέτοιας εντολής, τιμωρείται: α) Σε ειρηνική περίοδο, με φυλάκιση μέχρι τριών ετών και αν συντρέχουν επιβαρυντικές περιστάσεις, με φυλάκιση. β) Σε πολεμική περίοδο, με κάθειρξη μέχρι δέκα ετών ή φυλάκιση τουλάχιστον δύο ετών και αν συντρέχουν επιβαρυντικές περιστάσεις, με κάθειρξη. Αν η πράξη τελέσθηκε ενώπιον του εχθρού, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα ετών.2. Ως επιβαρυντικές περιστάσεις θεωρούνται: α) Η τέλεση της πράξης σε οχυρωμένη θέση, ναύσταθμο, αεροδρόμιο ή αποθήκη εκρηκτικών υλών. β) Η τέλεση της πράξης από αρχηγό θέσης. γ) Η χρησιμοποίηση όπλου για εξαναγκασμό σε παράβαση της εντολής.»

Ως προς την έννοια της εντολής ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόφαση ΣτρΑθ 565/99 (αδημ.), που δέχθηκε ότι: «...Αναφορικά με την πράξη της παραβάσεως στρατιωτικής εντολής, για την οποία παραπέμφθηκε να δικασθεί ο κατηγορούμενος, πρέπει να σημειωθεί ότι το γεγονός της τοποθέτησεως από τον κατηγορούμενο του πλήρη φουσιγγίων γεμιστήρα στο ατομικό του τυφέκιο θεωρήθηκε πως συνιστά παράβαση της προφορικής

διαταγής του ΑΥΔΜ του στρατοπέδου εκείνης της ημέρας, ΔΕΑ (Ο) ..... , προς τους στρατιώτες της φρουράς του στρατοπέδου, σύμφωνα με την οποία απαγορευόταν οι σκοποί να τοποθετούν τον πλήρη φυσιγγίων γεμιστήρα, που βρισκόταν στο συρτάρι του γραφείου της σκοπιάς, στο όπλο τους και γι' αυτό παράβαση στρατιωτικής εντολής. Η συμπεριφορά αυτή του κατηγορουμένου δεν μπορεί, όμως, να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στη νομοτυπική μορφή του εγκλήματος του άρθρου 55 Σ.Π.Κ. Και τούτο διότι αυτή η προφορική διαταγή δεν συσχετίζεται λειτουργικά με την κύρια υπηρεσία του σκοπού, που εκτελούσε ο κατηγορούμενος, συνιστώντας μία επιμέρους διευκολυντική πτυχή της και εξυπηρετώντας άμεσα το σκοπό της. Πράγματι, όπως προκύπτει τόσο από τη μαρτυρική κατάθεση στο ακροατήριο του τότε ΔΕΑ ..... , που εκτελούσε καθήκοντα ΑΥΔΜ εκείνη την ημέρα, όσο και από τις αναγνωσθείσες ένορκες μαρτυρικές καταθέσεις, που λήφθηκαν στο πλαίσιο της διενεργηθείσας κυρίας ανακρίσεως, των: Υποστρατήγου ε.α. .... , τότε Στρατοπεδάρχη του στρατοπέδου και Αντισυνταγματάρχη (Γ) ..... , τότε βοηθού Στρατοπεδάρχη του ιδίου στρατοπέδου, η προαναφερόμενη διαταγή δεν συνδεόταν με την αποτελεσματική διεξαγωγή της (κύριας) υπηρεσίας του σκοπού, αλλά εδίδετο κατά πάγια πρακτική από τους εκάστοτε Αξιωματικούς Υπηρεσίας προς αποφυγή κάποιου ατυχήματος, δεδομένου ότι η φρουρά του στρατοπέδου-κτιρίου αποτελούνταν από νεοσύλλεκτους (και άρα σχετικά άπειρους) στρατιώτες που προέρχονταν από κέντρο εκπαίδευσης νεοσυλλέκτων, λαμβανομένου υπόψη και του γεγονότος ότι ο χώρος της σκοπιάς βρισκόταν μέσα στο κτίριο, του οποίου η είσοδος κλείδωνε κατά τις μη εργάσιμες ώρες. Είναι αναγκαίο, εξάλλου, να επισημανθεί ότι η πρακτική αυτή, που παγίως ακολουθούνταν με τη σύμφωνη γνώμη του Στρατοπεδάρχη, ερχόταν σε αντίθεση και στην ουσία καταργούσε αντίστοιχη διάταξη του σχεδίου ασφαλείας του στρατοπέδου, που όριζε ότι ο σκοπός πρέπει να έχει τοποθετημένο ένα πλήρη φυσιγγίων γεμιστήρα στο όπλο του, το οποίο πρέπει να είναι ασφαλισμένο (βλ. την αναγνωσθείσα Προσθήκη 4 στο Παράρτημα «Γ» της υπ' αριθ. Φ.100/..... διαταγής του Στρατοπεδάρχη του εν λόγω στρατοπέδου με τον τίτλο «Καθήκοντα σκοπού»). Είναι δε προφανές, προστρέχοντας και στην κοινή πείρα και λογική, ότι η τοποθέτηση του πλήρη φυσιγγίων γεμιστήρα στο όπλο του από τον στρατιωτικό σκοπό το οποίο πρέπει να είναι ασφαλισμένο (βλ. την αναγνωσθείσα Προσθήκη 4 στο Παράρτημα «Γ» της υπ' αριθ. Φ.100/..... διαταγής του Στρατοπεδάρχη του εν λόγω στρατοπέδου με τον τίτλο «Καθήκοντα σκοπού»). Είναι δε προφανές, προστρέχοντας και στην κοινή πείρα και λογική, ότι η τοποθέτηση του πλήρη φυσιγγίων γεμιστήρα στο όπλο του από τον στρατιωτικό σκοπό όχι μόνο δεν αμβλύνει τους όρους τελέσφορης εκτέλεσής της υπηρεσίας που του έχει ανατεθεί, αλλά αντιθέτως εξυπηρετεί ως ένα βαθμό την αποτελεσματική διεξαγωγή της. Η εξεταζόμενη εν προκειμένω διαταγή σχετίζεται αναμφίβολα με τη γενικότερη ευρυθμία της στρατιωτικής υπηρεσίας (του στρατοπέδου), αφού αφορά στην αποφυγή ενδεχόμενου ατυχήματος μεταξύ των μελών της φρουράς κατά τα προεκτεθέντα, η παράβαση της οποίας, όμως, δεν συνιστά αληθινή αξιόποινη πράξη, αλλά παράβαση κάποιας σχέσεως υπηρεσιακής εξαρτήσεως, για την οποία μόνο πειθαρχικού δικαίου κυρώσεις προβλέπονται. Καθίσταται φανερό, επομένως, ότι στο βαθμό που η προαναφερόμενη διαταγή δεν «υποβοηθά την καλή εκτέλεση της καθαυτό υπηρεσιακής διαταγής» ή με άλλα λόγια, δεν εξυπηρετεί άμεσα το

σκοπό της, συνιστώντας μία επιμέρους διευκολυντική πτυχή της, το έννομο αγαθό της στρατιωτικής υπηρεσίας (ως επιμέρους κρατικό αγαθό με αντικειμενικές λειτουργικές διαστάσεις) ούτε αμυδρά προσβάλλεται (Γ. Δουβλέκας, Γ. Κουτσαγγέλης, 2023).

Ο θεσμός της στρατιωτικής εντολής είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τη λειτουργία των Ενόπλων Δυνάμεων στην υπηρεσιακή του δράση, αφού διευκολύνει την τελέσφορη διεξαγωγή της κύριας αποστολής τους. Έτσι, εάν κριθεί ότι η πράξη της παράβασης στρατιωτικής εντολής τελέστηκε από αμέλεια, παραμένει καταρχήν ατιμώρητη, εκτός εάν προκλήθηκε σοβαρός κίνδυνος για την ασφάλεια της χώρας ή τη μαχητική ικανότητα του στρατού ή τη ζωή ή τη σωματική ακεραιότητα στρατιωτικών κατά τους όρους συνδρομής του άρθρου 56 ΣΠΚ (Γιαρένης, 2005). Γίνεται αντιληπτό, ότι στις περιπτώσεις των ένοπλων συρράξεων και συγκρούσεων η εφαρμογή του άρθρου 56 ΣΠΚ είναι αναπόφευκτη με αποτέλεσμα στις περιπτώσεις αυτές να τιμωρείται η παράβαση στρατιωτικής εντολής και εξ αμελείας, αφού τυποποιείται σε αυτοτελές έγκλημα συγκεκριμένης διακινδύνευσης.

5.3 Η έννοια της διαταγής στο στρατιωτικό ποινικό δίκαιο

Συναφής με την ειρημένη έννοια της διευκολυντικής τυπικής εντολής, είναι η έννοια της διαταγής δράσης, είτε στο πεδίο της μάχης, είτε στην καθημερινή υπηρεσιακή δραστηριότητα. Πρόκειται για την ειδικότερη εκδήλωση στην καθημερινότητα του καθήκοντος διοίκησης κάθε Ανωτέρου με κοινό παρονομαστή την πρόσκτηση, διατήρηση και επαύξηση της μαχητικής ικανότητας των Ενόπλων Δυνάμεων. Υπό την έννοια αυτή η διαταγή είναι ταυτόσημη με τον όρο εντολή, όταν αποτελεί άμεση εκδήλωση της πρόσκτησης, διατήρησης και επαύξησης της μαχητικής ικανότητας των Ενόπλων Δυνάμεων.

Με τη διαταγή επέρχονται μεταβολές στον εξωτερικό κόσμο και ουσιαστικά κατά αμυντικό προορισμό αποτελέσματα. Έτσι, εάν τα αποτελέσματα αυτά εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής ποινικών διατάξεων τίθεται εξ ορισμού η προβληματική, εάν και κατά πόσο ο στρατιωτικός, ο οποίος ως φυσικός αυτουργός υλοποιεί τη διαταγή - εντολή, έχει προσωπική ατομική ποινική ευθύνη ή αν απεναντίας ευθύνεται μόνο ο εκδότης της διαταγής προϊστάμενός του ως έμμεσος αυτουργός και όχι ως ηθικός αυτουργός.

5.4 Η έννοια της προσταγής στο κοινό ελληνικό ποινικό δίκαιο

Στον κοινό ποινικό κώδικα η διαταγή αποδίδεται με τον όρο προσταγή (άρθρο 21 ΠΚ), κατά το οποίο «1. Δεν είναι άδικη η πράξη την οποία κάποιος επιχειρεί για να εκτελέσει προσταγή που του έδωσε, σύμφωνα με τους νόμιμους τύπους, η αρμόδια αρχή, αν ο νόμος δεν επιτρέπει στον αποδέκτη της προσταγής να εξετάσει αν είναι νόμιμη ή όχι. Στην περίπτωση αυτήν ως αυτουργός τιμωρείται εκείνος που έδωσε την προσταγή. 2. Η διάταξη δεν εφαρμόζεται αν η προσταγή είναι προδήλως αντισυνταγματική ή παράνομη».

5.5 Σύγκριση έννοιας προσταγής κοινού Ποινικού δικαίου και διαταγής Στρατιωτικού Ποινικού Δικαίου - Ανυπακοή

Η ρύθμιση της προσταγής του άρθρου 21 ΠΚ, δεν παρουσιάζει ιδιαίτερα προβλήματα διερμηνείας και εφαρμογής και η μη συμμόρφωση σε αυτή οδηγεί κατά κανόνα μόνο σε πειθαρχικές ευθύνες και όχι σε ποινικές, πλην σπανίων περιπτώσεων πχ στην παράβαση καθήκοντος κατά το 259 ΠΚ, το οποίο ανάγεται στον κοινό ποινικό κώδικα και δεν σχετίζεται με τις ένοπλες συρράξεις, διεθνείς και μη.

Ωστόσο, ο στρατιωτικός ποινικός νομοθέτης έχει προβεί ένεκα της αποστολής των Ενόπλων Δυνάμεων ως εφαρμοστών της αμυντικής πολιτικής της χώρας, σε διαφορετικότερη θέσπιση της δεσμευτικότητας της διαταγής του επικεφαλής στρατιωτικού προς τους υφισταμένους του.

Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 53 ΣΠΚ προβλέπεται, ότι «1. Στρατιωτικός που λαμβάνει προσταγή από τον αρχηγό του να εκτελέσει οποιαδήποτε υπηρεσία και αρνείται να υπακούσει ή παραλείπει την εκτέλεση της, τιμωρείται: α) Σε ειρηνική περίοδο, με φυλάκιση. β) Σε πολεμική περίοδο, με κάθειρξη ισόβια ή πρόσκαιρη και αν η πράξη τελέσθηκε ενώπιον του εχθρού, με θάνατο ή ισόβια κάθειρξη. 2. Η πράξη δεν είναι άδικη, αν η προσταγή ή η υπηρεσία είναι προδήλως παράνομη.».

Το αδίκημα αυτό, που παλαιότερα είχε ως προστατευόμενο έννομο αγαθό αμιγώς τη στρατιωτική πειθαρχία ως όρος *sine qua non* για την αποτελεσματικότητα των ενόπλων δυνάμεων, πλέον νομολογιακά, χωρίς να εγκαταλειφθεί η αναγκαιότητα της προστασίας της στρατιωτικής πειθαρχίας, γίνεται δεκτό και ορθώς, ότι σχετίζεται με την διατήρηση και επαύξηση της μαχητικής ικανότητας των Ενόπλων Δυνάμεων, περιλαμβάνοντας τον κύκλο των αντίστοιχων στρατιωτικών έργων.

Η ώσμωση των δύο ως άνω προστατευόμενων αγαθών κατά την άποψη της γράφουσας την παρούσα αποτελεί αντικειμενικό στοιχείο του αδικήματος της ανυπακοής. Η τελευταία μπορεί να εκδηλωθεί, είτε με ρητή άρνηση υπακοής σε εκτέλεση διαταγής ανωτέρου για διενέργεια συγκεκριμένης υπηρεσιακής δράσης, είτε δια της παραλείψεως εκτέλεσης της τελευταίας.

«Με αυτό το δεδομένο, η παράλειψη του στρατιωτικού συνιστά ανυπακοή τότε μόνον, όταν αναφέρεται σε δραστηριότητες λειτουργικής μορφοποίησής της μαχητικής (ετοιμοπόλεμης) παρουσίας της στρατιωτικής υπηρεσίας. Εδώ βρίσκεται και η ουσία του (εγκληματικού) αδικού της ανυπακοής, η οποία κάτω από την οπτική αυτού του ερμηνευτικού σχήματος, συνιστά ένα ανάλογο της ποινής μέγεθος. Αντιθέτως, στις παραβάσεις της υπηρεσιακής σχέσεως, η παράλειψη του στρατιωτικού, στο βαθμό που αναφέρεται σε δραστηριότητες του τελευταίου ως υφισταμένου, συνιστά απλή μη συμμόρφωσή του στους κανόνες της Διοικήσεως» (Τριμελές Αναθεωρητικό Δικαστήριο 78/2017, 74/2020, αδημ.)

Στην έννοια του ανωτέρου περιλαμβάνεται, όχι περιοριστικά ο διοικητικά προϊστάμενος του διατασσόμενου, αλλά κάθε πρόσωπο που εξαιτίας της θέσεώς του είναι αρμόδιο να δώσει την επίμαχη διαταγή (Αναθ Δικ 399/95-Υπερ 1996.363, με περαιτέρω παραπομπές σε Παπαδαμάκη, *Η ανυπακοή του στρατιωτικού ως αξιόποινη πράξη*, 1987, Τριμελές Αναθεωρητικό Δικαστήριο 74/2020, αδημ).

Ερειζόμενο ερμηνευτικά ζήτημα αποτελεί η έννοια της δεσμευτικότητας της διαταγής – προσταγής. Το ζήτημα προβάλλει στο πλαίσιο της προβληματικής εάν είναι δεσμευτική μία διαταγή, τυπικά μεν νόμιμη ως προερχόμενη από τον αρμόδιο ανώτερο, ουσιαστικά όμως παράνομη με την έννοια ότι το ουσιαστικό περιεχόμενό της κατά την υλοποίησή της προσβάλλει κάποιο έννομο αγαθό, που προστατεύεται από κυρωτικούς κανόνες.

Υποστηρίχθηκαν οι απόψεις της «τυφλής υπακοής», κατά την οποία και οι παράνομες διαταγές είναι δεσμευτικές και σε ακραίες περιπτώσεις προτείνεται να αντιμετωπίζεται η δεσμευτικότητα της παράνομης διαταγής με την υπαγωγή της στο χώρο της σύγκρουσης καθηκόντων (βλ. ΑΠ 800/1975, ΠοινΧρ 1976, σελ 224 επ., ΑΠ 863/1976, ΠοινΧρ 1977, σελ 305).

Ωστόσο, υποστηρίζεται ότι είναι ορθότερη η άποψη, ότι η δεσμευτικότητα της διαταγής υπάρχει όταν συνδέεται με την αποστολή του στρατού και η προς εκτέλεση διαταγή, αποτελεί αναγκαία υλοποίησή της. Έτσι, οποιαδήποτε διαταγή εκτός της αμυντικής αποστολής των Ενόπλων Δυνάμεων συνιστά μάλλον ανεπιθύμητη δραστηριότητα.

Ασφαλώς, μία νόμιμη επέκταση της βασικής αποστολής των Ενόπλων Δυνάμεων δικαιολογεί τη δεσμευτικότητα των διαταγών για την υλοποίησή της. Υπό την έννοια αυτή δεν είναι δεσμευτική όταν δεν αφορά την υπηρεσία και έρχεται σε αντίθεση με διατάξεις του Συντάγματος.

Πρέπει να γίνει σαφές, ότι ουδεμία διαταγή Ανωτέρου προς κατώτερο είναι δεσμευτική όταν το περιεχόμενό της είναι αντίθετο προς το Σύνταγμα και ακόμα χειρότερα όταν κατατείνει στην κατάργηση του δημοκρατικού πολιτεύματος. (Παπαδαμάκης, 2020).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα παράνομης καταρχήν διαταγής είναι, όταν το περιεχόμενό τους συνιστά καταφανώς αυτή την ίδια την τυποποιημένη προσβολή συγκεκριμένου εννόμου αγαθού, πχ τέλεση κλοπής, εξύβρισης ή βιαιοπραγίας, πλαστογραφίας και παραβίασης απορρήτου.

Περαιτέρω, μία ειδικότερη μορφή της ανυπακοής είναι η ανυπακοή σε διαταγή για αναχώρηση κατά το άρθρο 54 ΣΠΚ, κατά το οποίο στρατιωτικός που λαμβάνει προσταγή από τον αρχηγό του να παρευρεθεί σε ορισμένο χρόνο και τόπο για να λάβει φύλλο πορείας ή για να συμπεριληφθεί σε στρατιωτικό τμήμα που πρόκειται να αναχωρήσει και δεν είναι παρών τιμωρείται.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει μία από τις ελάχιστες αποφάσεις της στρατιωτικής δικαιοσύνης για το αδίκημα αυτό. Ειδικότερα η υπ' αριθμ. 513/1999 απόφαση του Πενταμελούς Ναυτοδικείου Πειραιά (ΠοινΔικ 1999, 1116) ασχολήθηκε με την άρνηση Ανθυποπλοιάρχου να επιβεί του πολεμικού πλοίου, του οποίου αποτελούσε μέλος του πληρώματος, προκειμένου να αναχωρήσει για συμμετοχή το 1999 στον πόλεμο της Σερβίας, που διεξάγονταν τότε. Για την άρνησή του επικαλέστηκε συνδρομή λογών ανρίρρησης θρησκευτικοϊδεολογικού περιεχομένου (ψυχική πίεση από την προσβολή ορθόδοξου χριστιανικού λαού). Ο λόγος αυτός απορρίφθηκε από το δικαστήριο, που τον έκρινε ένοχο για ανυπακοή σε διαταγή προς αναχώρηση, αφού υπερίσχυσε η προστασία της στρατιωτικής πειθαρχίας και ακολούθως αποτάχθηκε για αυτό το λόγο από τις τάξεις του ΠΝ. Αξίζει να σημειωθεί ότι προσέφυγε κατά της απόταξης στο ΔΕΑ, το οποίο με την υπ' αριθμ. 2794/2001 απόφασή του, επικύρωσε την ποινική δικαστική απόφαση και ακόμα παραπέρα απορρίφθηκε και η έφεσή του κατ' αυτής στο ΣτΕ με την υπ' αριθμ. 177/2006 απόφαση (ΝΟΜΟΣ).

5.6 Συμπέρασμα

Από όλα τα παραπάνω, προκύπτει ότι το ζήτημα της δεσμευτικότητας της διαταγής στο διεθνές ποινικό δίκαιο και ειδικότερα στο ελληνικό και δη στο στρατιωτικό ποινικό δίκαιο είναι ιδιαίτερα λεπτό και κρίσιμο. Από τη μια πλευρά δεν πρέπει να παραβλέπεται η σημασία της πειθαρχίας στις Ένοπλες Δυνάμεις. Έχει ορθώς ειπωθεί ότι στρατός χωρίς πειθαρχία αποτελεί άτακτο όχλο οπλοφορούντων. Από την άλλη δεν είναι ορθό να αποκλείεται από κάθε ατομική ποινική ευθύνη ο διατασσόμενος και να εργαλειοποιείται τυφλά, ως προέκταση της δράσης του διατάσσοντος ανωτέρου του.

Έτσι, μία σημαντική παράμετρος είναι η διαπίστωση ότι η κύρια ουσιαστική εκδήλωση της πειθαρχίας στο πεδίο της δράσης είναι η ανάγκη κάθε στρατιωτικής μονάδας να συνεγείρεται άμεσα, να κινητοποιείται πάραυτα και να αναλαμβάνει την αποστολή, την οποία οφείλει να φέρει εις πέρας.

Καθίσταται έτσι εμφανές, ότι η αναγνώριση ενός οιονεί γενικού δικαιώματος στους υφισταμένους στρατιωτικούς να ελέγχουν πέραν της τυπικότητας και την ουσιαστική βασιμότητα και νομιμότητα του περιεχομένου της διαταγής μπορεί να οδηγήσει σε αναστολές, υπεκφυγές και σε ανυπακοή υπό την επίκληση της διαφορετικής εκτίμησης.

Κατά την άποψη της γράφουσας την παρούσα μόνο σε κραυγαλέες και πρόδηλες περιπτώσεις αντίθεσης του περιεχομένου της διαταγής, τόσο προς την υπηρεσία, όσο και ως προς την πασίδηλη προσβολή συγκεκριμένων εννόμων αγαθών είναι επιτρεπτό να παρακάμπτεται η δεσμευτικότητα της διαταγής και ο δράστης να φέρει ακέραιη την ατομική ευθύνη ως φυσικός αυτουργός.

Συνακόλουθα, όπως προβλέπεται στο άρθρο 53 παρ. 2 ΣΠΚ, εάν η προσταγή κατά περιεχόμενο ή η εντελλόμενη υπηρεσία είναι προδήλως παράνομη, τότε ο στρατιωτικός που αρνείται να την υπακούσει ή παραλείπει την εκτέλεσή της δεν πράττει αδικώς.

Η αναγνώριση δικαιώματος κρίσης της νομιμότητας της διδόμενης διαταγής ιδιαίτερα στο πεδίο της πολεμικής δράσης και των ένοπλων συρράξεων, εάν δεν πρέπει να εκλείπει τελείως, θα πρέπει να αναγνωρίζεται με ιδιαίτερη περίσκεψη και σε κάθε περίπτωση σε υποκειμενικό επίπεδο πρέπει να συναρτάται με την πλήρη ενημέρωση του διατασσόμενου με τα επιμέρους πραγματικά περιστατικά και τη φύση του περιεχομένου της διαταγής. Είναι εμφανές ότι αυτή η κρίσιμη παράμετρος στο πεδίο της ένοπλης σύρραξης δεν μπορεί να έχει μια γενικευμένη εφαρμογή.

Δεν μπορεί να αγνοηθεί η εκπαίδευση των στρατιωτικών των ειδικών δυνάμεων και η αξία της αμεσότητας του χρόνου αντίδρασης τους. Λέγεται και έτσι έχει το πράγμα, ότι η καθυστέρηση δευτερολέπτου και ο πραγματικός διαταγμός στην εκδήλωση αμυντικών ενεργειών στα πλαίσια δοθείσας διαταγής, μπορεί να αποβεί μοιραία για την αποστολή.

Ακόμα παραπέρα, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη, ότι κατά τα κοινώς γνωστά τα εκπαιδευμένα ειδικώς Στελέχη των Ενόπλων Δυνάμεων ανηκόντων στα τμήματα των Ειδικών Δυνάμεων πχ καταδρομείς, βατραχάνθρωποι, εξοικειώνονται στις αντανεκλαστικές αμυντικού τύπου ενέργειες στο θέατρο των επιχειρήσεων. Έτσι, εκδηλώνονται αυτοκυβερνούμενες μυϊκές ενέργειες χωρίς νοηματική επεξεργασία, αλλά και μόνο με την ενσυναίσθηση της άμεσης εξουδετέρωσης του απειλητικού κινδύνου.

Η παράμετρος αυτή θα πρέπει να συνεκτιμάται κατά το στάδιο θεμελίωσης και καταλογισμού της ατομικής ποινικής ευθύνης, και η αναγνώρισή της να είναι εξαιρετικά φειδωλή. Απεναντίας, θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα αυστηρή η απόδοση ποινικής ευθύνης στα πρόσωπα που εκδίδουν τις παράνομες διαταγές.

Σε κάθε άλλη περίπτωση, όταν ο υφιστάμενος αρνείται να εκτελέσει οποιαδήποτε υπηρεσία ή διαταγή, που λαμβάνει από τον αρμόδιο προς τούτο φυσικό αρχηγό του ή παραλείπει την εκτέλεσή της φέρει ποινική

ευθύνη που τιμωρείται σε ειρηνική περίοδο με φυλάκιση και σε πολεμική περίοδο με κάθειρξη ισόβια ή πρόσκαιρη και εάν η πράξη τελεστεί ενώπιον του εχθρού με ισόβια κάθειρξη.

Βιβλιογραφία 5^ο Κεφαλαίου

Αναθ Δικ 399/95-Υπερ 1996.363, με περαιτέρω παραπομπές σε Παπαδαμάκη, *Η ανυπακοή του στρατιωτικού ως αξιόποινη πράξη*, 1987.

ΑΠ 800/1975, ΠοινΧρ 1976, σελ 224 επ.

ΑΠ 863/1976, ΠοινΧρ 1977, σελ 305.

Γ. Δουβλέκας, Γ. Κουτσαγγέλης, *Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας*, 2023, Κατ' άρθρο ερμηνεία, Νομική Βιβλιοθήκη.

Γιαρένης Αρ. Ευγένιος, *Η αντιμετώπιση των εγκλημάτων Πολέμου, Από τη Νυρεμβέργη και το Τόκιο στο Μόνιμο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ) της Χάγης*, Στρατιωτική Επιθεώρηση, Σεπ – Οκτ 2003.

Παπαδαμάκης Χ. Αδάμ, 2020, 8^η Έκδοση, *Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο, Θεωρητική θεμελίωση και συστηματική ερμηνεία του νέου στρατιωτικού ποινικού κώδικα*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

Πενταμελές Ναυτοδικείο Πειραιά 513/1999 (ΠοινΔικ 1999, 1116).

Τριμελές Αναθεωρητικό Δικαστήριο 78/2017, αδημ.

Τριμελές Αναθεωρητικό Δικαστήριο 74/2020, αδημ.

ΣτΕ 177/2006 με αναφορά στην 2794/2001 ΔΕΑ, (ΝΟΜΟΣ)

Κεφάλαιο 6^ο : Συζήτηση

6.1 Ερμηνεία ευρημάτων

Η ερμηνεία των ευρημάτων από την ανάλυση της ατομικής ποινικής ευθύνης και τη δεσμευτικότητα ή μη της διαταγής για εγκλήματα πολέμου υπογραμμίζει την περίπλοκη εξέλιξη των νομικών κανόνων και την εφαρμογή τους στα πλείονα νομικά και δικαστικά συστήματα. Αυτή η συζήτηση εξετάζει πώς τα δόγματα που θεσπίστηκαν από ιστορικά δικαστήρια και σύγχρονα διεθνή δικαστήρια διαμορφώνουν τις τρέχουσες πρακτικές και την κατανόηση της ατομικής ευθύνης στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου.

Οι ρίζες της ατομικής ποινικής ευθύνης εντοπίζονται, ως αναλύθηκε, στην εποχή μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, ιδίως μέσω της ίδρυσης των Δικαστηρίων της Νυρεμβέργης και του Τόκιο. Αυτά τα δικαστήρια ήταν ζωτικής σημασίας για τη δημιουργία προηγούμενων ότι τα άτομα -όχι μόνο τα κράτη- θα μπορούσαν να θεωρηθούν υπεύθυνα για παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου (Cassese, 2002). Κρίθηκε δηλαδή στο Στρατιωτικό Δικαστήριο της Νυρεμβέργης ότι υπείχαν ατομική ποινική ευθύνη οι αξιωματούχοι της ναζιστικής Γερμανίας για τις πράξεις τους κατά τη διάρκεια του πολέμου (εγκλήματα κατά της ειρήνης, εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας) και το Στρατιωτικό Δικαστήριο του Τόκιο είχε παρόμοια δικαιοδοσία για τους Ιάπωνες που ενέχονταν σε αντίστοιχες πράξεις (Γιαρένης, 2003).

Αυτή η θεμελιώδης έννοια έχει εξελιχθεί, επηρεάζοντας μεταγενέστερα διεθνή νομικά μέσα και πλαίσια. Το ΔΠΔ, ενσωματώνει αυτές τις αρχές και στοχεύει να παρέχει έναν συνεχή μηχανισμό για την επιβολή τους (United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court, 1998). Η περίπτωση του Ντούσκο Τάντιτς, για παράδειγμα, αντανάκλα αυτήν την τροχιά. Η δίωξή του από το ICTY, όχι μόνο επιβεβαίωσε τις αρχές που διατυπώθηκαν στη Νυρεμβέργη, αλλά και τις προσαρμοσε στο πλαίσιο των εσωτερικών συγκρούσεων, διευρύνοντας το εύρος του τι συνιστά εγκλήματα πολέμου (Akhavan, 1996; 2013).

Αυτή η πρόοδος υπογραμμίζει μια σημαντική στροφή προς μια πιο ολοκληρωμένη και πιο λεπτή κατανόηση των εγκλημάτων πολέμου και της ατομικής ευθύνης. Οι δικαστικές κρίσεις ορόσημο που προσημειώθηκαν, όπως αυτές στις περιπτώσεις των Jean-Paul Akayesu και Thomas Lubanga, απεικονίζουν περαιτέρω την πρακτική εφαρμογή αυτών των εξελισσόμενων κανόνων. Η υπόθεση Akayesu ήταν καθοριστική για τον ορισμό της βίας με βάση το φύλο, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού, ως πράξη γενοκτονίας και εγκλήματος πολέμου, διευρύνοντας έτσι το πεδίο των ενεργειών που εξετάζονται βάσει του διεθνούς ποινικού δικαίου (Fletcher, 2022). Ομοίως, η υπόθεση Lubanga τόνισε τον ρόλο του διεθνούς

δικαίου στην αντιμετώπιση των εγκλημάτων κατά των παιδιών σε ζώνες συγκρούσεων, θέτοντας προηγούμενο για μελλοντικές διώξεις (Mariniello, 2012).

Επιπλέον, η σύνθεση αυτών των περιπτώσεων στο πλαίσιο της ευρύτερης επιστημονικής συζήτησης αποκαλύπτει μια δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ των καθιερωμένων νομικών κανόνων και των αναδύμενων προκλήσεων. Η εισαγωγή μη κρατικών φορέων και μη συμβατικών μεθόδων πολέμου, όπως ο κυβερνοπόλεμος, απαιτεί μια συνεχή προσαρμογή των νομικών πλαισίων (Werle & Jessberger, 2020; Guilfoyle, 2016). Αυτές οι εξελίξεις απαιτούν μια επανεκτίμηση των παραδοσιακών νομικών ορισμών και του πεδίου δικαιοδοσίας, υπογραμμίζοντας την ανάγκη να εξελιχθεί το διεθνές δίκαιο ως απάντηση στη μεταβαλλόμενη φύση των παγκόσμιων συγκρούσεων. Πως θα μπορούσε δηλαδή να αποδοθεί η ατομική ποινική ευθύνη στους χειριστές των μη επανδρωμένων αεροσκαφών ή όσων επιδίδονται σε κυβερνοπόλεμο.

Ωστόσο, η ανάλυση αποκαλύπτει επίσης επίμονες προκλήσεις στην επιβολή των κανόνων του διεθνούς ποινικού δικαίου. Ζητήματα όπως η κρατική συνεργασία, η πολιτική βούληση και η εκτέλεση διεθνών εντολών παραμένουν σημαντικά εμπόδια στην αποτελεσματική δικαιοσύνη (Mudukuti, 2020; Guilfoyle, 2016). Αυτές οι προκλήσεις υπογραμμίζουν την περίπλοκη αλληλεπίδραση μεταξύ διεθνών νομικών υποχρεώσεων και εθνικών συμφερόντων, τα οποία συχνά επηρεάζουν την πρακτική εφαρμογή της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης.

Πρακτικό παράδειγμα της δυσκολίας εφαρμογής του σύνθετου αυτού νομικού πλαισίου αποτυπώνεται στην υπ' αριθμ. 1593/2007 απόφαση του ΑΠ για την έκδοση στην Κροατία εκζητούμενου υπηκόου Κροατίας Σερβικής καταγωγής, καθόσον καίτοι «το Συμβούλιο Εφετών Θεσσαλονίκης γνωμοδότησε υπέρ της εκδόσεώς του για άσκηση εναντίον του ποινικής δίωξης για να δικασθεί για τα αδικήματα της συμμετοχής του σε "εγκλήματα πολέμου εναντίον αμάχου πληθυσμού" συνισταμένων σε ανθρωποκτονία αμάχων και φθορά ξένης ιδιοκτησίας σε περίοδο ένοπλης σύρραξης, πράξεις επίσης αξιόποινες και κατά την Ελληνική ποινική νομοθεσία ήτοι ανθρωποκτονίες κατά συναυτουργία και κατά συρροή και διακεκριμένες φθορές», ωστόσο ο ΑΠ δεν επέτρεψε την έκδοση δεχόμενο ότι για το ελληνικό ποινικό δίκαιο οι ειρημένες πράξεις ήταν παραγεγραμμένες, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι δεν ήταν για το δίκαιο της Κροατίας. Έτσι, στην πράξη δεν ήχθη ενώπιον της δικαιοσύνης ο δράστης του εγκλήματος πολέμου.

Ομοίως και στην υπ' αριθμ. 67/2024 απόφαση του Συμβουλίου Εφετών Αθηνών (αδημ.), όπου κρίθηκε πως δεν μπορεί να εκτελεστεί σχετική Ευρωπαϊκή Εντολή Έρευνας (N 4489/2017) των Κυπριακών Αρχών για λήψη γραπτής κατάθεσης κατά του υπόπτου τότε Ιλάρχου του Ελληνικού Στρατού Ξηράς και αρχηγού πληρώματος άρματος για την φερόμενη πράξη της ανθρωποκτονίας κατά Κυπρίου πολίτη στις 15-07-1974 (ρίψη πυρών εναντίον του), ημερομηνία του Ιουλιανού Πραξικοπήματος κατά του Μακαρίου, λόγω

άρνησης χορήγησης αντιγράφων της δικογραφίας προς παροχή εξηγήσεων από την κυπριακή δημοκρατία, η οποία ωστόσο δεν προβλέπεται στο ελληνικό ποινικό δίκαιο, όπου γίνεται ρητά λόγος για το δικαίωμα πληροφόρησης του υπόπτου (άρθρο 244 παρ. 1 ΚΠΔ, 96 παρ. 1 εδ. στ', άρθρο 100 ΚΠΔ).

6.2 Κριτική Αξιολόγηση και Συμβολή της Έρευνας

Η κριτική αξιολόγηση αυτής της έρευνας σχετικά με την ατομική ποινική ευθύνη για εγκλήματα πολέμου στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου απαιτεί μια αξιολόγηση του πόσο αποτελεσματικά η διπλωματική αντιμετωπίζει τα εντοπισμένα κενά στη βιβλιογραφία, ευθυγραμμίζεται με τις υπάρχουσες θεωρίες και συνεισφέρει νέες γνώσεις στο πεδίο. Αυτή η αξιολόγηση λαμβάνει υπόψη τα θετικά και τα αρνητικά της μεθοδολογίας έρευνας, την επιλογή πηγής και το αναλυτικό βάθος, παρέχοντας μια ολοκληρωμένη επισκόπηση της ακαδημαϊκής αυστηρότητας και της συμβολής της.

Η διπλωματική συμβάλλει σημαντικά στον επιστημονικό διάλογο παρέχοντας μια λεπτομερή συγκριτική ανάλυση του τρόπου με τον οποίο ερμηνεύεται η ατομική ποινική ευθύνη σε διαφορετικές δικαιοδοσίες, με ιδιαίτερη έμφαση στις ελληνικές νομικές ερμηνείες (Μαρούδα, 2004; Ρούκουνας, 2010) και στον ελληνικό στρατιωτικό ποινικό κώδικα. Αυτή η σύγκριση όχι μόνο εμπλουτίζει την κατανόηση του διεθνούς ποινικού δικαίου από μια διαφορετική οπτική γωνία, αλλά υπογραμμίζει επίσης τις πολυπλοκότητες και τις αποχρώσεις που προκύπτουν όταν οι διεθνείς κανόνες εφαρμόζονται εντός των εθνικών νομικών πλαισίων. Αυτή η πτυχή της έρευνας είναι ιδιαίτερα πολύτιμη για νομικούς μελετητές και επαγγελματίες που ασχολούνται με την παγκόσμια εφαρμογή των διεθνών ποινικών προτύπων.

6.3 Μεθοδολογικοί περιορισμοί

Παρά τα δυνατά της σημεία, η μεθοδολογία της έρευνας έχει ορισμένους περιορισμούς. Η εξάρτηση από έγγραφα και νομικά κείμενα διαθέσιμα στο κοινό μπορεί να περιορίσει την ανάλυση σε πιο τεκμηριωμένες υποθέσεις και γνωστές νομικές αρχές, παραβλέποντας ενδεχομένως αδημοσίευτες αποφάσεις ή λιγότερο προεξέχοντα, αλλά εξίσου σημαντικά νομικά προηγούμενα. Ιδίως λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός, ότι η νομολογία των ελληνικών στρατιωτικών δικαστηρίων δεν είναι κωδικοποιημένη και τα νομικά κείμενα στον τομέα αυτά είναι περιορισμένα. Επιπλέον, η ποιοτική φύση της ανάλυσης, ενώ είναι κατάλληλη για νομικές μελέτες, εμπεριέχει εγγενώς υποκειμενική ερμηνεία, η οποία θα μπορούσε να επηρεάσει την ουδετερότητα των συμπερασμάτων που εξάγονται. Για να μετριαστούν αυτές οι ανησυχίες, η διπλωματική

χρησιμοποίησε ένα αυστηρό μεθοδολογικό πλαίσιο για να εξασφαλίσει μια ισορροπημένη και ολοκληρωμένη ανάλυση, αλλά αυτοί οι περιορισμοί πρέπει να αναγνωριστούν ως μέρος της κριτικής αξιολόγησης.

6.4 Συστάσεις για την ενίσχυση των νομικών πλαισίων

Με βάση αυτά τα ευρήματα, υπάρχει σαφής ανάγκη ενίσχυσης των υφιστάμενων νομικών πλαισίων για την καλύτερη εξισορρόπηση της δίωξης των ατόμων με τη λογοδοσία των κρατών. Η ενίσχυση αυτής της ισορροπίας, όχι μόνο θα βελτιώνει την επιβολή της δικαιοσύνης, αλλά θα αντιμετωπίσει επίσης τις συστημικές συνθήκες που επιτρέπουν την πραγματοποίηση εγκλημάτων πολέμου. Οι προτάσεις για μεταρρύθμιση μπορεί να περιλαμβάνουν:

Ανάπτυξη σαφέστερων κατευθυντήριων γραμμών στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου για να οριοθετηθεί πότε και πώς τα κράτη μπορούν να θεωρηθούν συνένοχοι στα εγκλήματα πολέμου που διαπράττονται από άτομα.

Ενθάρρυνση των κρατών να υιοθετήσουν και να επιβάλουν νομοθεσία που να ευθυγραμμίζεται με τους διεθνείς κανόνες, διασφαλίζοντας ότι οι κρατικοί μηχανισμοί δεν διευκολύνουν ή αποδέχονται εγκλήματα πολέμου.

Αύξηση της υποστήριξης για διεθνείς θεσμούς όπως το ΔΠΔ, δίνοντάς τους τη δυνατότητα να συνεχίσουν ευρύτερες έρευνες που περιλαμβάνουν την ατομική και κρατική ποινική λογοδοσία.

Εναρμόνιση της έννοιας της δεσμευτικότητας ή μη της διαταγής στα πλείονα δικαιοδικά συστήματα, που θα θεμελιώνει συνακόλουθα την ατομική ποινική ευθύνη.

6.5 Μελλοντικές κατευθύνσεις έρευνας

Η διπλωματική ανοίγει πολλούς δρόμους για μελλοντική έρευνα, ιδιαίτερα στη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο το διεθνές ποινικό δίκαιο μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την ευθύνη των μη κρατικών παραγόντων σε ασύμμετρο πόλεμο, μια αυξανόμενη ανησυχία σε σύγχρονα σενάρια συγκρούσεων και να θεμελιώσει την ατομική ποινική ευθύνη μέσω της οριοθέτησης της έννοιας της δεσμευτικότητας της διαταγής. Περαιτέρω μελέτες θα μπορούσαν επίσης να εξετάσουν τον αντίκτυπο των τεχνολογικών

προόδων στην επιβολή των εγκλημάτων πολέμου, λαμβάνοντας υπόψη την ταχεία ανάπτυξη του ψηφιακού πολέμου και τις επιπτώσεις του στις διεθνείς νομικές πρακτικές.

Συμπερασματικά, αυτή η έρευνα παρέχει μια διεξοδική εξέταση της ατομικής ποινικής ευθύνης για εγκλήματα πολέμου, συμβάλλοντας πολύτιμες γνώσεις στον τομέα του διεθνούς ποινικού δικαίου, αλλά και την ερμηνεία της δεσμευτικότητας ή μη της έννοιας της διαταγής - προσταγής. Αντιμετωπίζει με επιτυχία σημαντικά κενά στη βιβλιογραφία, ευθυγραμμίζεται και βασίζεται σε υπάρχοντα θεωρητικά πλαίσια και προσφέρει νέες προοπτικές μέσω της συγκριτικής του ανάλυσης. Ενώ έχει υπόψη τους μεθοδολογικούς περιορισμούς της, η διπλωματική αντιπροσωπεύει μια σημαντική πρόοδο στην κατανόηση της πολυπλοκότητας της εφαρμογής του διεθνούς ποινικού δικαίου σε ένα ταχέως μεταβαλλόμενο παγκόσμιο πλαίσιο. Αυτή η κριτική αξιολόγηση όχι μόνο υπογραμμίζει τα επιτεύγματα της έρευνας, αλλά υπογραμμίζει επίσης τη διαρκή ανάγκη για επιστημονική ενασχόληση με την εξελισσόμενη δυναμική των εγκλημάτων πολέμου και της διεθνούς δικαιοσύνης.

Αυτή η εστίαση στην προσωπική ευθύνη ενός εκάστου στοχεύει να διασφαλίσει, ότι όσοι βρίσκονται σε όλα τα επίπεδα διοίκησης, όχι μόνο στον κρατικό μηχανισμό, λογοδοτούν για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν κατά τη διάρκεια ενόπλων συρράξεων και εχθροπραξιών ως φυσικοί αυτουργοί, ακόμα και στην περίπτωση που δεν συνεδόνται στενά με την ιεραρχική διοικητική δομή.

Ωστόσο, αυτή η εστίαση παρουσιάζει επίσης προκλήσεις. Μπορεί να οδηγήσει σε περιπτώσεις, όπου οι δράστες που ανήκουν στα κατώτερα στρώματα της ιεραρχικής πυραμίδας διώκονται ευκολότερα από υψηλόβαθμους αξιωματούχους ή όπου τα συστημικά ζητήματα σε ένα κράτος που διευκόλυνε τα εγκλήματα δεν αντιμετωπίζονται επαρκώς. Αυτή η επιλεκτική λογοδοσία μπορεί να επηρεάσει την αντιληπτή δικαιοσύνη και πληρότητα του διεθνούς δικαίου, υπονομεύοντας ενδεχομένως τη νομιμότητά του στα μάτια της παγκόσμιας κοινότητας.

6.6 Συμπέρασμα

Η παρούσα διπλωματική συμβάλλει σημαντικά στην επιστημονική κατανόηση της ατομικής ποινικής ευθύνης για εγκλήματα πολέμου. Υπογραμμίζει τον κρίσιμο ρόλο των διεθνών και εθνικών δικαστηρίων στην ανάπτυξη και επιβολή των νομικών πλαισίων που διέπουν την ατομική λογοδοσία. Η μελέτη υπογραμμίζει τις συνεχιζόμενες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η διεθνής νομική κοινότητα για την προσαρμογή στις σύγχρονες συγκρούσεις και τις εξελισσόμενες απειλές, τονίζοντας την ανάγκη για συνεχείς μεταρρυθμίσεις και καινοτομίες στις νομικές πρακτικές και πολιτικές.

Οι προβληματισμοί και οι αναλύσεις που παρουσιάζονται επιβεβαιώνουν την ουσιαστική φύση του διεθνούς ποινικού δικαίου στη διατήρηση της παγκόσμιας δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ενισχύουν τη σημασία της προσωπικής ποινικής λογοδοσίας για διαπραχθέντα εγκλήματα πολέμου, κάτι που είναι θεμελιώδες για τους ευρύτερους στόχους του διεθνούς δικαίου και εν γένει της δικαιοσύνης.

Συμπερασματικά, αυτή η έρευνα, εξετάζοντας την πολυπλοκότητα της ατομικής ποινικής ευθύνης για τα εγκλήματα πολέμου και την έννοια της δεσμευτικότητας ή μη της διαταγής κατά το ελληνικό στρατιωτικό ποινικό δίκαιο μέσα από μια λεπτομερή και κριτική ματιά, παρέχει τη βάση για περαιτέρω επιστημονική έρευνα και νομική πρακτική. Απαιτεί μια συνεχή δέσμευση για την εναρμόνιση των κανόνων δικαίου των εμπλεκόμενων μερών, για την ενίσχυση των μηχανισμών επιβολής των διατάξεων του διεθνούς δικαίου, για την καλύτερη προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για την εξασφάλιση της τιμωρητικής και αποκαταστατικής λειτουργίας της δικαιοσύνης αλλά και τη διασφάλιση της προσωπικής ποινικής λογοδοσίας για τα σοβαρότερα εγκλήματα.

Βιβλιογραφία 6^ο Κεφαλαίου

Akhavan, P. (1996). The International Criminal Tribunal for Rwanda: The politics and pragmatics of punishment. *American Journal of International Law*, 90(3), 501-510.

Akhavan, P. (2013). The rise, and fall, and rise, of international criminal justice. *Journal of international criminal justice*, 11(3), 527-536.

Cassese, A. (2002). From Nuremberg to Rome: International military tribunals to the international criminal court. *The Rome Statute of the international criminal court: a commentary*, 1, 33.

Fletcher, N. (2022). Sociolinguistic challenges of prosecuting rape as genocide at the international criminal tribunal for Rwanda: The trial of Jean-Paul Akayesu. *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique*, 35(4), 1597-1614.

Guilfoyle, D. (2016). *International criminal law*. Oxford University Press.

Mariniello, T. (2012). Recent Developments: Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo: The First Judgment of the International Criminal Court's Trial Chamber. *International Human Rights Law Review*, 1(1), 137-147.

Mudukuti, A. (2020). Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al-Bashir, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal. *American Journal of International Law*, 114(1), 103-109.

United Nations. Preparatory Commission for the International Criminal Court. (1998). Rome Statute of the International Criminal Court. UN.

Werle, G., & Jessberger, F. (2020). Principles of international criminal law. Oxford University Press.

Γιαρένης Αρ. Εγγένιος, *Η αντιμετώπιση των εγκλημάτων Πολέμου, Από τη Νυρεμβέργη και το Τόκιο στο Μόνιμο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ) της Χάγης*, Στρατιωτική Επιθεώρηση, Σεπ – Οκτ 2003.

Μαρούδα, Μ. Ν. (2004). *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου τελούμενες σε ένοπλες συρράξεις: η κρατική και ατομική ποινική ευθύνη σε κίνηση* (Doctoral dissertation, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών).

67/2024 απόφαση του Συμβουλίου Εφετών Αθηνών (αδημ.),

1593/2007 απόφαση του ΑΠ (www.areiospagos.gr)

Συνολική Βιβλιογραφία

Ξένη βιβλιογραφία

Akhavan, P. (1996). The International Criminal Tribunal for Rwanda: The politics and pragmatics of punishment. *American Journal of International Law*, 90(3), 501-510.

Akhavan, P. (2013). The rise, and fall, and rise, of international criminal justice. *Journal of international criminal justice*, 11(3), 527-536.

Ambos, K. (2011). International Criminal Law at the crossroads: From ad hoc imposition to a treaty based universal system. *Future Perspectives on International Criminal Justice*, 161-177.

Ambos, K. (2011, December). Crimes against humanity and the International Criminal Court. In *Forging a Convention for crimes against humanity* (pp. 279-304).

Askin, K. D. (1999). Judgments Rendered in 1999 by the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and for Rwanda: Tadic (App. Ch.); Aleksovski (ICTY); Jelusic (ICTY); Ruzindana & (and) Kayishema (ICTR); Serushago (ICTR); Rutaganda (ICTR). *ILSA J. Int'l & Comp. L.*, 6, 485.

Bassiouni, M. C. (1999). Crimes against humanity in international criminal law (p. 240). The Hague: Kluwer Law International.

Cassese, A. (1998). On the current trends towards criminal prosecution and punishment of breaches of international humanitarian law. *European Journal of International Law*, 9(1), 2-17.

Cassese, A. (2002). From Nuremberg to Rome: International military tribunals to the international criminal court. *The Rome Statute of the international criminal court: a commentary*, 1, 33.

Cassese, A. (2008). *The human dimension of international law: selected papers of Antonio Cassese*. OUP Oxford.

Cryer, R., Friman, H., Robinson, D., & Wilmshurst, E. (2007). *An introduction to international criminal law and procedure*. Cambridge University Press.

Drumbl, M. A. (2007). *Atrocity, punishment, and international law*. Cambridge University Press.

Fletcher, N. (2022). Sociolinguistic challenges of prosecuting rape as genocide at the international criminal tribunal for Rwanda: The trial of Jean-Paul Akayesu. *International Journal for the Semiotics of Law-Revue internationale de Sémiotique juridique*, 35(4), 1597-1614.

Guilfoyle, D. (2016). *International criminal law*. Oxford University Press.

Hampson, F. J. (2005). Liability for war crimes. In *The Gulf War 1990-91 in International and English Law* (pp. 241-260). Routledge.

Human Rights Watch. (2020). *World Report 2020: Rights Trends in Libya*. Human Rights Watch.

International Law Commission. (2001). Draft articles on responsibility of states for internationally wrongful acts. *Yearbook of the International Law Commission*, 2(2), 49.

Kalshoven F. (1991). State responsibility for warlike acts of the armed forces. *International and Comparative Law Quarterly* 40 (pp. 827-858)

Kelsen, H. (1947). Will the judgment in the Nuremberg trial constitute a precedent in international law. *Int'l LQ*, 1, 153.

Khan, A., Bhatti, S. H., & Jilani, M. A. H. S. (2021). An overview on individual criminal liability for crime of aggression. *Liberal Arts & Social Sciences International Journal (LASSIJ)*.

Kress, C. (2005). The Darfur Report and genocidal intent. *Journal of International Criminal Justice*, 3(3), 562-578.

Mariniello, T. (2012). Recent Developments: Prosecutor v Thomas Lubanga Dyilo: The First Judgment of the International Criminal Court's Trial Chamber. *International Human Rights Law Review*, 1(1), 137-147.

May, L. (2006). Crimes against humanity. *Ethics & International Affairs*, 20(3), 349-352.

Mudukuti, A. (2020). Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al-Bashir, Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal. *American Journal of International Law*, 114(1), 103-109.

Nations, U. (1948). *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. United Nations General Assembly Resolution 260,, (December 9).

Nations, U. (2015). United Nations Office On Genocide Prevention And The Responsibility To Protect. Published online.

Renzo, M. (2012). Crimes against humanity and the limits of international criminal law. *Law and Philosophy*, 31, 443-476.

Schabas, W. A. (2007). *Lex specialis? Belt and suspenders? The parallel operation of human rights law and the law of armed conflict, and the conundrum of jus ad bellum*. *Israel Law Review*, 40(2), 592-613.

Schabas, W. A. (2011). *An introduction to the international criminal court*. Cambridge University Press.

Scharf, M. (1996). The letter of the law: the scope of the international legal obligation to prosecute human rights crimes. *Law and Contemporary Problems*, 59(4), 41-61.

Statute, I. C. T. R. (1994). *Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda*.

Statute, I. C. T. Y. (1993). *Statute of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*.

Teitel, R. G. (2001). Humanity's law: rule of law for the new global politics. *Cornell Int'l LJ*, 35, 355.

United Nations. *Preparatory Commission for the International Criminal Court*. (1998). *Rome Statute of the International Criminal Court*. UN.

Van Sliedregt, E. (2012). *Individual criminal responsibility in international law*. OUP Oxford.

Wanless, W. C. (2009). Corporate liability for international crimes under Canada's crimes against humanity and war crimes act. *Journal of International Criminal Justice*, 7(1), 201-221.

Werle, G., & Jessberger, F. (2020). *Principles of international criminal law*. Oxford University Press.

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αναθ Δικ 399/95-Υπερ 1996, με περαιτέρω παραπομπές σε Παπαδαμάκη, *Η ανυπακοή του στρατιωτικού ως αξιόποινη πράξη*, 1987

Αντωνόπουλος, Κ. (2003). *Η ατομική ποινική ευθύνη στο Διεθνές Δίκαιο*, Εκδ Αντ. Σάκκουλα.

Αντωνόπουλος, Κ., & Μαγκλιβέρας, Κ. (2014). *Το δίκαιο της διεθνούς κοινωνίας*, Νομική Βιβλιοθήκη.

ΑΠ 800/1975, ΠοινΧρ 1976.

ΑΠ 863/1976, ΠοινΧρ 1977.

ΑΠ 1593/2007, www.areiospagos.gr

Γάγγας, Δ. Σ. (2000). *Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο των Ενόπλων Συγκρούσεων*. Αθήνα: Σιδέρης.

Γιαρένης Αρ. Ευγένιος, *Η αντιμετώπιση των εγκλημάτων Πολέμου, Από τη Νυρεμβέργη και το Τόκιο στο Μόνιμο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ΔΠΔ) της Χάγης*, Στρατιωτική Επιθεώρηση, Σεπ – Οκτ 2003.

Γιαρένης Αρ. Ευγένιος (1995), *Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας, Θεωρία και Εφαρμογή*, Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.

Δασκαλοπούλου-Λιβαδά, Φ. (2013). *Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο: Από τη Νυρεμβέργη στη Χάγη*. Νομική Βιβλιοθήκη, 22-23.

Γ. Δουβλέκας, Γ. Κουτσαγγέλης, *Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας, 2023, Κατ' άρθρο ερμηνεία*, Νομική Βιβλιοθήκη

Ενεπεκίδης, Π. Κ. (1918). *Γενοκτονία στον Εύξεινο Πόντο. Διπλωματικά Έγγραφα από τη Βιέννη, 1915, 1909-1918*, Θεσσαλονίκη, έκδ. Εύξεινος Λέσχη Θεσσαλονίκης.

Καστανάς, Η. (1999). *Παγκοσμιοποίηση της δικαιοσύνης και ανθρώπινα δικαιώματα*. Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, 235-252.

Μαρούδα, Μ. Ν. (2004). *Η διεθνής ευθύνη για παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου τελούμενες σε ένοπλες συρράξεις: η κρατική και ατομική ποινική ευθύνη σε κίνηση* (Doctoral dissertation, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών. Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών).

Μπόλκας, Ν. Χ. (2010). *Διεθνές ποινικό δικαστήριο για την πρόληψη Γιουγκοσλαβία και η εξέλιξη του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου σε σχέση με τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας*.

Οικονομίδης, Κ., & Δούση, Ε. (2007). *Το δίκαιο της ευθύνης των κρατών για διεθνείς αδικοπραξίες*. Εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα.

Παζαρτζή, Κ. Κ. Φ. (2007). *Η διεθνής ποινική δικαιοσύνη ως μηχανισμός επιβολής του διεθνούς δικαίου*.

Παπαδαμάκης Χ. Αδάμ, 2002, Β' Έκδοση, *Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο, Θεωρητική θεμελίωση και συστηματική ερμηνεία του νέου στρατιωτικού ποινικού κώδικα*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 198-201.

Παπαδαμάκης Χ. Αδάμ, 2020, 8^η Έκδοση, *Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο, Θεωρητική θεμελίωση και συστηματική ερμηνεία του νέου στρατιωτικού ποινικού κώδικα*, Εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

Πενταμελές Ναυτοδικείο Πειραιά 513/1999 (ΠοινΔικ 1999, 1116).

Περράκης, Σ. Ε. (2009). *Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: προς ένα jus universalis*.

Ρούκουνας, Ε. (2010). *Δημόσιο διεθνές δίκαιο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

ΣτΕ 177/2006 με αναφορά στην 2794/2001 ΔΕΑ.

Συμβουλίου Εφετών Αθηνών 67/2024, αδημ.

Τριμελές Αναθεωρητικό Δικαστήριο 78/2017, αδημ.

Τριμελές Αναθεωρητικό Δικαστήριο 74/2020, αδημ.

Χορτάτου, Π. Κ. (1999). *Τα Ηνωμένα Έθνη και η ίδρυσις Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου: διεθνής δικαιοδοσία και το πρόβλημα της ατομικής ποινικής ευθύνης: μια πραγματεία επί της Διεθνούς Ποινικής Δικαιοσύνης*.

Χουλιάρης Αθανάσιος, Γ. (2013). *Η Ανάδυση του Διεθνούς Ποινικού Συστήματος*. Εκδόσεις Σάκκουλα, 301-302.

Ιστότοποι

www.areiospagos.gr

www.un.org/icc

<https://lawdb.intrasoftnet.com/>

www.militaryjustice.gr